

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Att göra makten ofarlig

En kvalitativ undersökning av hur fältarbetare använder och resonerar kring den egna makten

SQ1562, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp
Scientific Work in Social Work, 15 higher education credits
Kandidatnivå
HT 2013
Författare: Lisa Mattsson
Handledare: Ing-Marie Johansson

Abstract

Titel Att göra makten ofarlig. En kvalitativ undersökning av hur fältarbetare använder och resonerar kring den egna makten

Författare Lisa Mattsson

Nyckelord Makt, pastoralmakt, fältarbetare, uppsökande arbete

Syftet med min studie var att undersöka hur fältarbetare kan använda sig av och resonera kring den makt de har i relation till den enskilde. För att göra det har jag använt mig av följande frågeställningar: Vilken makt upplever fältarbetare att de har att påverka den enskilde? Hur talar fältarbetare om empowermentbaserade strategier? Hur reflekterar fältarbetare över den makt de har? Hur framställs makten i förhållande till ungdomarna? För att få svar på mina frågor har jag gjort två deltagande observationer samt tre gruppintervjuer med fältarbetare från totalt fyra olika fältgrupper. Det insamlade materialet har undersökts med hjälp av teoretiska perspektiv hämtade från Foucault, Freire samt empowerment. Ett resultat är att fältarbetets många aspekter gör att informanterna låter makten ta sig olika uttryck i olika situationer. Här finns en strävan efter att makten ska framträda som ofarlig och som något positivt för den enskilde. Resultatet visar även på begränsningar av makten samt ungdomarnas möjligheter till motmakt.

Innehållsförteckning

Förord	1
1. Inledning	2
1.1 Syfte	2
1.2 Frågeställningar	2
2. Fältarbete – bakgrund och förutsättningar	3
2.1 Fältarbete	3
2.2 Förebyggande arbete	3
2.3 Uppsökande arbete	4
2.4 Principer och förhållningssätt	5
3. Tidigare forskning	5
3.1 Sökprocess	6
3.2 Socialarbetares makt	6
3.3 Fältarbetares makt	7
4. Teoretiska perspektiv	8
4.1 Foucault – en kontextualisering	8
4.1.1 Maktbegreppet.....	8
4.1.2 Makt/kunskap	9
4.1.3 Pastoral makt	9
4.1.4 Governmentality	9
4.1.5 Hur pastoral makt och governmentality förhåller sig till varandra.....	10
4.2 Freire – en kontextualisering	10
4.2.1 Förtryck och befrielse	10
4.2.1 De förtrycktas pedagogik	11
4.3 Empowerment	11
4.3.1 Företräderskap	12
5. Metod	12
5.1 Val av metod	12
5.2 Urval	13
5.3 Avgränsningar	14
5.4 Förförståelse	14
5.5 Den inledande kontakten	14
5.6 Gruppintervjuer	14

5.7 Deltagande observationer	15
5.7.1 Genomförande	15
5.7.2 Fältanteckningar	17
5.7.3 Observationsintervjuer	17
5.8 Transkribering	17
5.9 Analysförfarandet	17
5.10 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	19
5.11 Etiska överväganden	20
6. Resultat och analys	21
6.1 Förhållningssätt till makten i det uppsökande arbetet	21
6.1.1 Maktbegreppet	21
6.1.2 Att tona ned makten – men tydliggöra den	23
6.1.3 Vikten av frivilligheten	25
6.1.4 ...med skyldigheter	26
6.2 Makten att påverka den enskilde	27
6.2.1 Fältarbetares möjligheter att påverka	27
6.2.2 Att stärka den enskilde	29
6.2.3 Att förmedla kunskap	30
6.2.4 Motmakt och motstånd	31
6.3 Ansvar att ta det vidare	32
6.3.1 Att länka, föra vidare och företräda	32
6.3.2 Begränsningar uppåt	34
7. Sammanfattande diskussion	35
8. Referenslista	37
9. Bilagor	40
Bilaga 1 Intervjuguide	40
Bilaga 2 Observationsfrågor	41
Bilaga 3 Informerat samtycke	42

Förord

Tack till er fältarbetare som genom deltagande observationer och intervjuer gett mig möjlighet att få ta del av ert arbete och tankarna kring det. Ert engagemang i fältarbetet och öppenhet inför min undersökning har varit en viktig inspiration i arbetet med denna uppsats. Jag hoppas att jag gjort er rättvisa, trots de avgränsningar jag tvingats göra! Jag vill även tacka min handledare Ing-Marie Johansson som med sina egna tankar och kloka frågor varit ett stort stöd längs vägen.

1. Inledning

Utgångspunkten för denna undersökning är att makt alltid finns med som en aspekt i allt socialt arbete. Socialarbetare har tillgång till en organisation, kunskap och professionalitet. Som offentligt anställd yrkesutövare och med ett arbete som utgår från lagstiftning, har socialarbetare ett visst maktövertag i förhållande till de människor de arbetar med. Det är en makt som ibland kan vara uppenbar för samtliga parter. I andra fall kan den ta sig mer subtila uttryck där den riskerar att bli osynlig (Svärd & Starrin 2006, sid. 249-250). Min ingång har varit att undersöka hur socialarbetare förhåller sig till denna icke uppenbara makt. Eftersom det är en makt som inte är lika tydlig som den mer uppenbara makten, är det heller inte självklart på vilket sätt den finns med i det sociala arbetet, hur den används och hur man som socialarbetare undviker att missbruka den. Utifrån detta växte en vilja fram att utforska ämnet, genom att fokusera på en grupp socialarbetare vars arbete till stor del sker utan tydliga maktmarkörer. Den yrkesgrupp jag vänt mig till är fältarbetarna, vars arbetsplats bland annat utgörs av det offentliga rummet (Andersson 2006).

När fältarbetet växte fram i Sverige under slutet av 1950-talet var målet med deras arbete att vända en negativ utveckling för de ungdomar som riskerade att utvecklas till så kallade problemungdomar (Andersson B. 2005, sid.26). Fältarbetets framväxt sker under en tid då den auktoritära människosynen som präglat barnvårdsdagarna, fattigvårdslagstiftningen och alkoholistlagarna hade börjat kritiserats. Under denna period pågår dessutom en professionalisering av det sociala arbetet, vilket tidigare utförts av lekmän (Molin 2005).

Idag är Sveriges kommuner skyldiga att bedriva ett förebyggande och uppsökande arbete (Molin 2005, sid. 163). Det uppsökande arbetet utgör en grund för fältarbetet och innebär att fältarbetare söker kontakt med ungdomar genom att vistas på ungdomars egna arenor (RiF 1997). Kontaktskapandet sker utifrån samhällets informella regler. Samtidigt är fältarbetarna anställda av offentliga myndigheter och arbetar utifrån ett formellt uppdrag (Andersson 2006). Jag tänker mig att dessa faktorer gör att fältarbetarnas uppdrag inte blir entydigt utan lämnar utrymme för motstridigheter. Vad händer då med makten? På vilka sätt används den och hur resonerar fältarbetarna själva kring den?

1.2 Syfte

Med utgångspunkten att makt är en produktiv kraft vill jag genom att göra deltagande observationer av uppsökande arbete och intervjuer med offentligt anställda fältarbetare, undersöka på vilka sätt fältarbetare kan använda sig av och resonera kring den makt de har i relation till den enskilde.

1.3 Frågeställningar

- Vilken makt upplever fältarbetare att de har att påverka den enskilde?
- Hur talar fältarbetare om empowermentbaserade strategier?
- Hur reflekterar fältarbetare över den makt de har?
- Hur framställs olika former av makt i förhållande till ungdomarna?

2. Fältarbete – bakgrund och förutsättningar

I detta kapitel kommer jag att beskriva den kontext informanterna i denna studie verkar inom genom att dels utgå från begreppen fältarbete, förebyggande arbete och uppsökande arbete. Detta då fältarbete är ett förebyggande arbete och då uppsökande arbete utgör en grund för fältarbetet. Därefter kommer jag att gå in på principer och förhållningssätt inom fältarbetet.

2.1 Fältarbete

Under 1950- och 60-talet växte fältarbetet fram i de nordiska länderna. Detta skedde som ett svar på att en modern ungdomskultur blivit alltmer synlig i offentligheten, en kultur som förknippades med sociala problem som droger, alkohol och kriminalitet. Det *uppsökande arbetet* sågs som ett sätt att få kontakt med och kunskap om dessa kulturer (Andersson 2006). I Sverige var det i Stockholm och Göteborg som fältarbete som metod för socialt arbete, började användas för att få kontakt med grupper som övriga verksamheter inte lyckats nå. Sedan dess har fältarbetet utvecklats på olika sätt. Genom åren har förändringar skett i vilket fokus fältarbetarna ska ha, synsätt på vad som är sociala problem samt tillvägagångssätt och metoder för hur arbetet med ungdomar ska se ut. Något som ständigt funnits med i fältarbetet är den starka förankringen i ungdomsoffentligheten genom den uppsökande verksamheten (Andersson B. 2005).

Idag är fältarbete en metod för att uppfylla Socialtjänstlagens ambitioner om *förebyggande arbete* (Ander 2005, sid.14). Då fältarbetets innehåll till stor del beror på vilka problem fältarbetaren möter, påverkas arbetet av hur samhället i stort samt ungdomars miljöer och förutsättningar ser ut. När dessa faktorer förändras påverkas också fältarbetets uttryck och innehåll (Andersson B. 2005). Riksförbundet för Fältarbetare beskriver att fältarbete innehåller fyra delar, där det uppsökande arbetet utgör en grund som följs upp med analys, insats och dokumentation/utvärdering (RiF 1997, sid. 2-5). I rapporten "Fältarbete och forskning" beskrivs fältarbete som "... en metod för socialt arbete med unga som utgår ifrån ett uppsökande och kontaktskapande arbete, och som följs upp med någon form av insats på individ-, grupp- eller samhällsnivå" (RiF 2010, sid. 8).

Med bakgrund av de skilda förutsättningarna landets fältarbetare arbetade utifrån växte ett behov fram av erfarenhetsutbyte, utbildningar och gemensamma utgångspunkter. Detta ledde fram till att Riksförbundet för Fältarbetare RiF bildades 1975 (RiF 1997, sid.1). Enligt en kartläggning som RiF har gjort, var det 2010 strax under 500 personer som arbetade som fältarbetare i Sverige. De flesta var anställda av kommunen, men det fanns även de som var anställda av en organisation eller ett privat företag. Av de kommunalt anställda, var ca 75% anställda inom Socialförvaltningen och 25% anställda av Kultur och Fritid (RiF 2010, sid.3). Fältarbetare är oftast utbildade socionomer eller fritidsledare. Metoder och modeller som används i arbetet kommer från båda dessa fält (Andersson B. 2005, sid.44). På Högskolan i Oslo finns sedan 2004 Europas första formella och studiepoänggivande vidareutbildning i uppsökande arbete (Klyve & Pedersen 2005).

2.2 Förebyggande arbete

Begreppet förebygga handlar om att förhindra uppkomsten av något icke önskvärt. Ofta handlar det om något som om det inte hindras så småningom kommer kräva ett ingripande. Det förebyggande arbetet riktas ofta mot ett tidigt stadium av en sådan utveckling (Sahlin 1992). Förebyggande arbete bedrivs inom många olika områden, på olika sätt och av olika

aktörer. Ofta är insatserna riktade till breda grupper och görs i ett tidigt skede av en möjlig negativ utveckling (Ander 2005, sid. 14-15).

I Socialtjänstlagen framgår att det förebyggande arbetet ingår som en del av Socialnämndens uppgifter. I lagtexten står bl. a. att ”Socialnämnden skall arbeta för att förebygga och motverka missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel” (SoL 3 kap 7 §). Det är dock inte i själva lagtexten som det förebyggande arbetet framförallt lyfts fram, utan detta görs snarare i förarbetena till lagen. I dessa betonas metoder och professionell kunskap som viktiga delar av det förebyggande arbetet (Molin 2005).

Vad förebyggande arbete är definieras inte i lagen (Molin 2005, sid. 159). Dock använde sig 1994 års Socialtjänstkommitté av begreppen primärprevention, sekundärprevention och tertiärprevention för att beskriva det förebyggande arbetet (SOU:1994:139). Begreppen beskriver vilken nivå insatserna sker på. *Primärprevention* syftar på de insatser som riktar sig till hela eller stora delar av befolkningen för att förhindra att ett problem uppstår. Dessa insatser är universella. *Sekundärprevention* beskriver de insatser som riktas mot olika riskgrupper, exempelvis mot ungdomar som riskerar att utveckla ett kriminellt beteende. Insatserna på denna nivå är selektiva. *Tertiärprevention* sker på individnivå och riktar sig till enskilda ungdomar, det kan exempelvis röra sig om behandlingsinsatser för att komma ur ett missbruk (Ander 2005, sid.16-17). Som fältarbetare bedriver man socialt arbete på samtliga tre nivåer (Molin 2005, sid.159).

2.3 Uppsökande arbete

Det *uppsökande* arbetet har använts som metod sedan långt tillbaka. Redan 1847 fanns det i Sverige ordningsmän som hade till uppgift att söka upp människor i deras hem i syfte att utöva kontroll över de fattiga (Molin 2005, sid. 154-155).

Idag ingår det i Socialnämndens uppgifter att arbeta uppsökande. Exempelvis ska Socialnämnden ”... genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden” (SoL 3 kap 1 §). Uppsökande arbete är en metod som fler än fältarbetare använder sig av. Jag väljer dock att i min följande beskrivning fokusera på det uppsökande arbete som bedrivs inom fältarbetet. Det uppsökande arbetet handlar om att möta ungdomar på deras egna arena genom att befinna sig på platser där ungdomar vistas. Syftet är att skapa positiv förändring för ungdomen genom den relation man bygger upp (Andersson M. 2005, sid.48). Det finns olika definitioner av vad uppsökande arbete är. Björn Andersson föreslår följande definition: ”uppsökande arbete är en kontaktskapande och resursförmedlande social verksamhet som riktas till grupper, vilka ofta är svåra att nå med andra medel och som behöver ges stöd på ett lättillgängligt sätt i miljöer och sammanhang, vilka uppsökaren själv inte organiserar eller kontrollerar.” (Andersson 2010, s. 68). De miljöer som fältarbetare arbetar uppsökande i, är ofta platser som andra vuxna inte har insyn i och kontroll över. Malin Andersson använder *mellanrum* för att beskriva platserna som finns mellan de världar där vuxna har kontrollen. Tanken med det uppsökande arbetet är att tidigt upptäcka problem, att ge det stöd som behövs eller att slussa vidare till andra verksamheter. Alla ungdomar som har behov av stöd söker själva inte hjälp och här blir det uppsökande arbetet ett sätt att upptäcka ett behov och att visa vilket stöd som finns (Andersson M. 2005).

Då ungdomar vistas i olika slags miljöer under olika omständigheter, gör det att förutsättningarna för det uppsökande arbetet i praktiken skiljer sig åt. Det finns dock vissa mål och drag som är generella. Ett sådant mål är att som fältarbetare uppnå *social förankring* bland de ungdomar arbetet riktas till. Detta handlar om att ungdomsgruppen känner till fältarbetarna, har en uppfattning om vad de arbetar med och på vilka sätt de kan vara till hjälp. Ett annat mål är att utveckla *kunskap*, dels om ungdomar som grupp och dels om enskilda grupper och individer. Fältarbetare har en unik position i det uppsökande arbetet, då de rör sig

i offentliga miljöer kan de få information som inte når andra professionella. I detta ligger ett ansvar i hur man använder den kunskap man får till sig. Ytterligare ett mål för det uppsökande arbetet är att arbeta *problemlösande*, med syfte att förändra sociala sammanhang och situationen för enskilda individer. Sådana förändringsprocesser kan ske i form av interventioner direkt i det uppsökande arbetet när situationer uppstår som kräver direkta insatser. Mycket av det arbetet sker dock inte direkt i offentligheten utan snarare under arrangerade sammanhang eller inbokade möten (Andersson 2006).

Kring fältarbetet finns en diskussion om de engelska begreppen *outreach work* och *detached work* och huruvida dessa ska användas för att särskilja olika sätt att arbeta uppsökande. *Outreach work* innebär att arbetet riktas endast till de ungdomar som inte nås av övrig verksamhet i syfte att förmedla kontakt och på så vis länka ungdomen till verksamheten. *Detached work* handlar förutom om kontaktarbete även om hjälp- och stödarbete (Andersson 2010).

2.4 Principer och förhållningssätt

I det uppsökande arbetet rör sig fältarbetare på ungdomars egna arenor och får kännedom om förhållanden som annars inte når myndigheter. I dessa situationer uppstår motstridiga krav och intressen, där lagstiftningen inte räcker till som vägledning utan fältarbetaren behöver göra etiska överväganden. Ungdomarna å sin sida kan vilja vara ifred och själva bestämma samtidigt som de kan ha behov av hjälp. Å andra sidan finns intressen från närstående, allmänheten och myndigheter att exempelvis bidra till goda livsvillkor för unga. För det tredje har fältarbetaren ett intresse av att ha goda relationer till ungdomarna, utforma bra verksamheter och att själva kunna vistas kontinuerligt i ungdomars miljöer. Den vanligaste etiska utgångspunkten är betoningen av *frivillighet*, *förtroende* och *respekt* som grund för relationen till ungdomar i det uppsökande arbetet. Men även denna hållning kräver överväganden när en konkret situation uppstår. En del fältarbetare betonar förtroende och ungdomars integritet, medan andra lyfter fram vikten av att föra information vidare (B. Andersson 2005). Vidare rymmer det uppsökande arbetet både formella och informella drag. Som fältarbetare är man anställd av offentliga myndigheter och det är ett professionellt uppdrag som ligger som grund för sökandet av kontakt och relationsskapandet till de ungdomar man möter. Samtidigt rör man sig på en arena som för ungdomarna är informell och där kontakten till ungdomarna, såväl som arbetets utformning har informella drag. Detta ger fältarbetaren unika möjligheter att sammanföra resurser från samhället till ungdomarna utifrån individuella behov och intressen. Samtidigt gör det också att maktdimensionen i arbetet riskerar att bli otydlig (Andersson 2006).

3. Tidigare forskning

I detta kapitel kommer jag börja med att lyfta fram delar av den forskning som gjorts om socialarbetares makt i allmänhet. Därefter kommer jag särskilt fokusera på den forskning som handlar om fältarbetares makt. Syftet med den litteratur jag valt att beskriva är dels att ge en bild av kunskapsläget på det område jag valt att undersöka, dels att presentera texter som bidrar till ökad förståelse av mitt material. I detta kapitel kommer jag att använda mig av begreppet ”klient” i beskrivningen av de texter där författarna själva använt sig av detta begrepp. Detta kan kritiserars. Författarna till uppsatsen ”Klienten ä(ge)r problemet” menar att användandet av ”klient” bland annat riskerar att reducera en komplex individ till att endast vara en klient samt att dessa individer framställs som passiva och i behov av hjälp (Sundkvist

& Astemo 2009, sid.32). Jag kommer dock att använda mig av begreppet i detta kapitel eftersom det är en redogörelse för texter som andra skrivit.

3.1 Sökprocess

Jag har sökt litteratur genom Gunda, som är Göteborgs universitets bibliotekskatalog, LIBRIS som är en nationell katalog för svenska bibliotek, databasen ”Social services abstract” samt Swepub, som är en söktjänst för forskningspublikationer. Jag har även använt mig av internetsidan uppsatser.se för att söka uppsatser skrivna om mitt ämne. I valet av sökord har jag tagit hjälp av rapporten ”Fältarbete och Forskning”, då rapporten beskriver definitioner av fältarbete, både i Sverige och internationellt (RiF 2010). De sökord jag använt mig av är exempelvis: socialarbetare makt, socialt arbete makt, social worker power, social work power, power in social work. För att hitta vad som mer specifikt skrivits om fältarbete har jag exempelvis sökt på fältarbetare, fältarbetare makt, uppsökande arbete makt, outreach work power, outreach worker power och detached work.

Under min inledande kontakt med fältgrupperna fick jag tips om att ta kontakt med Henning Pedersen och Björn Andersson som både har skrivit om fältarbete, vilka därefter gav mig ytterligare tips på litteratur.

3.2 Socialarbetares makt

Makten i det sociala arbetet har skrivits om ur olika perspektiv och med olika fokus. Jag kommer nedan redogöra för delar av den forskning som behandlar ämnet. Jag kommer särskilt lyfta fram de delar som går att relatera till min undersökning.

Swärd och Starrin (2006) har i ”Socialt arbete – en grundbok” skrivit kapitlet ”Makt och socialt arbete” som handlar om olika aspekter av makt inom det sociala arbetet. De menar att socialarbetare förutom att hantera en synlig och uppenbar makt också utövar en makt som är osynlig och subtil. Den osynliga makten kan exempelvis yttra sig genom att socialarbetaren ger otydlig information till klienten och rätten att tolka en klients situation.

Att makt kan vara något positivt, framhålls i ”Handlingsutrymme – utmaningar i socialt arbete”. Författarna beskriver makt som något som möjliggör skeenden och att makten därför också innebär ett ansvar. I socialarbetarens ansvar ingår bland annat att ta ansvar för de relationer som etableras till enskilda (Svensson, Johansson & Laanemets 2010).

I antologin ”Det magtfulde møde mellem system og klient” fokuserar författarna på osynlig makt inom det sociala arbetet utifrån konkreta exempel på möten mellan system och klient. Makten som beskrivs grundar sig på konstruerade sanningar om exempelvis vad som är det bästa för en klient eller hur man definierar ett visst problem. Berörda parter uppfattar det inte som maktutövning, utan ser istället att den professionella vill hjälpa sina klienter och vidare att dennes kunskap är neutral och saklig (Järvinen, Elm Larsen & Mortensen 2005). Järvinen har även skrivit kapitlet ”Hjälpens universum – ett maktperspektiv på möte mellan klient och system” i antologin ”Perspektiv på sociala problem” där hon utgår från tre empiriska undersökningar som berör olika fält av det sociala arbetet och undersöker hur osynliga maktaspekter framträder inom dessa. Här visar hon bland annat på en ovilja hos socialarbetare att erkänna den egna makten (Järvinen 2002).

I ”Social work and power” behandlas makten inom det sociala arbetet ur flera olika ingångar. Här finns bland annat ett avsnitt som diskuterar strategier och metoder för hur socialarbetare kan använda sig av sin makt på individ-, grupp- och strukturell nivå (Smith 2008).

Accountability är ett begrepp som lyfts fram i samband med socialarbetares makt i artikeln "Accountability, administrative law and social work practice: Redressing or reinforcing the power imbalance?". Begreppet accountability (ansvarsskyldighet) beskrivs som något som inom det sociala arbetet innebär en komplexitet där socialarbetaren ställs inför oförenliga krav (som kan innehålla olika slag av accountability). Artikelförfattarna lyfter fram hur maktrelationerna påverkar hur socialarbetare prioriterar ansvarsskyldigheten gentemot olika parter. Vidare anser de att förvaltningslagarna inte ger utrymme för att använda accountability på ett sätt som förstärker de enskildas makt (Braye & Preston-Shoot 1999).

"En fika på vägen till ett (mer) självständigt liv?" är en uppsats på kandidatnivå som handlar om empowermentprocesser på ett aktivitetshus. Här beskrivs personalens sätt att arbeta med empowermentliknande metoder och en strävan efter att uppnå jämlika relationer till deltagarna (Losberg & Ottosson 2011).

3.3 Fältarbetares makt

Den norska antologin "Ute – inne" är skriven med fokus på just fältarbete. Här lyfts inte makt upp som ett centralt tema, men berörs i delar av boken. I antologin finns däremot ett stort fokus på metoder och förhållningssätt inom fältarbetet (Erdal 2006). En annan antologi som handlar om fältarbete är "Möten i mellanrummet", vilken jag framförallt använt mig av i kapitlet "Fältarbete – bakgrund och förutsättningar".

I artikeln "Finding ways to the hard to reach - considerations on the content and concept of outreach work" diskuteras det uppsökande arbetets centrala delar. Här berörs makt bland annat genom att författaren pekar på att det uppsökande arbetets informella och personliga uttryck gör makten i relationen otydlig, där de professionellas tillgång till nätverk och resurser riskerar att bli dolt för den enskilde. Samtidigt betonas hur uppsökaren i sitt arbete ställer sig på den enskildes sida och stöttar den utifrån dennes intressen (Andersson 2011).

Studien "Oppfølgingsarbeid i oppsøkende tjenester - en diskursanalytisk tilnærming" bygger på fokusgruppsintervjuer med fältarbetare i Norge och handlar om diskurser inom fältarbetet. En av de diskurser som beskrivs är den så kallade kontrolldiskursen, vilken handlar om fältarbetares möjlighet att utöva kontroll och påverkan på den enskilde (Pedersen 2011).

I kapitlet "Det sociale arbejde som befrielse" i antologin "At skabe en klient" diskuterar författaren bland annat det uppsökande arbetet och menar att även där begränsas enskilda individer till bestämda klientkategorier (Villadsen 2003).

Tre artiklar där fältarbetares makt tas upp handlar om fältarbetare i Hong Kong. Artikeln "Analyzing Hong Kong outreach worker identity: associated discourses and power mechanisms" bygger på intervjuer med fältarbetare i Hong Kong och handlar om hur identiteten som fältarbetare skapas. Artikeln visar hur fältarbetarna själva formar en identitet, där de bland annat förhåller sig till statens krav på social kontroll, samtidigt som de försöker förbättra ungdomarnas situation. Författaren lyfter fram maktmekanismer som en del i identitetsskapandet (Yum 2007). Förväntningar på Hong Kongs fältarbetare att utöva social kontroll och påverkan, är något som även behandlas i "A discourse and practice gap in working with youth-at-disadvantage in the outreach social work service in Hong Kong". Författaren visar att fältarbetet ofta sker på individnivå, och sällan tas upp till en makronivå. Fältarbetarnas makt blir otydlig, då fältarbetarna själva ser att de hjälper ungdomarna och inte tycker sig utöva kontroll. I artikeln pekar författaren dock på den potential som finns för fältarbetare att bli en kraft för sociala förändringar (Tam 2012). I "Exploring Emancipatory Youth Work: The Case of Hong Kong Outreach Workers" står just fältarbetares möjlighet att bedriva ett frigörande ungdomsarbete, i fokus. Artikeln lyfter fram olika strategier fältarbetare

använder sig av och här kommer empowerment in, såväl som jämlika relationer och politisk organisering (Yum 2006).

4. Teoretiska perspektiv

I detta kapitel kommer jag att redogöra för mina teoretiska utgångspunkter. Jag kommer börja med att beskriva hur Foucault ser på makt, då det är detta synsätt som ligger till grund för min analys. Vidare kommer jag att lyfta fram begrepp Foucault använder sig av och som är särskilt relevanta i förståelsen av mitt material. Jag kompletterar Foucaults perspektiv med Freires tankar om förtryckare och förtryckta. Här kommer jag särskilt lyfta fram de förtrycktas pedagogik. Till sist beskriver jag Empowerment med särskilt fokus på företräderskap, vilket ytterligare kompletterar min teoretiska ingång.

4.1 Foucault – en kontextualisering

Michel Foucault föddes 1926 i Frankrike. Han tog examen i filosofi, psykologi och psykopatologi (Foucault 2003). Foucault arbetade med arkivmaterial i vilket han valde ut vissa aspekter som han närmare undersökte (Foucault 2002, sid 10-11). När han i texten ”Makt och upplysning” ser tillbaka på sitt arbete, menar han att målet inte varit att analysera maktens fenomen. Istället har det handlat om att åstadkomma en historia över på vilka sätt människor görs till undersåtar, till subjekt. För att förstå denna process ansåg han det nödvändigt att utvidga maktbegreppet (Foucault 1983, sid. 175-176).

4.1.1 Maktbegreppet

Foucault ser makt som något som är i ständig rörelse och som hela tiden befinner sig i förändring. Detta innebär också att positionerna kan ändras, mellan de som i en viss situation befinner sig i underläge och de som befinner sig i överläge (Nilsson 2008, sid. 86). Makt är inte något man besitter, det är inte ett privilegium hos en härskande klass. Makt är snarare något man utövar och som tar sig uttryck genom de underlydandes positioner. Om dessa vill göra motstånd, så gör de det genom att använda sig av makten (Foucault 2003, sid.32). Makt är inte något som finns hos vissa av oss, utan vi är alla fångade i nätverk av makt. Alla har vi makt samtidigt som makten också binder oss alla. Foucault ser makten som en produktiv kraft, som kan förtrycka, möjliggöra, begränsa och öppna upp (Börjesson & Rehn 2009). Vidare menar Foucault att ett sätt att förstå vad maktrelationer handlar om är att undersöka motstånd och försöken att lösa upp maktrelationer. Han konstaterar att dessa kamper inte främst riktas mot specifika maktinstitutioner. Istället rör det sig om kamper som kan vara riktade mot styrningen av individen och mot kunskapens privilegier, kamper mot maktformen. Han beskriver här en maktform som gör individer till undersåtar, subjekt. Dessa blir antingen genom kontroll och beroende underkastade någon annan, eller så gör makten dem bundna till sin egen identitet (Foucault 1986). Foucault förnekade inte att det finns strukturell makt, men han ansåg att makt studeras bäst genom att undersöka makten lokalt genom att fokusera på dess mikrofysik. Här menade han även att för att den strukturella makten skulle bli effektiv, behöver den använda sig av maktrelationer på lägre nivåer. Vidare menar Foucault att eftersom makten finns i det lilla är det också i det lilla som möjligheten att göra motstånd finns (Nilsson 2008).

4.1.2 Makt/kunskap

Foucault hävdar att makten producerar vetande. Han menar att makt och vetande direkt förutsätter varandra, där det ena inte kan existera utan att det andra skapas (Foucault 2003, sid. 33). Med begreppet makt/kunskap vill Foucault visa att makten och kunskapen är orubbligt sammanflätande. Ett kunskapsuttalande förutsätter en maktapparat som legitimerar uttalandet och gör kunskapen nyttig. Samtidigt är alla makttekniker till viss del ett sätt att kontrollera en viss kunskap. När en vetenskap växer fram på ett visst område, fastläggs samtidigt att företeelser på området bör förklaras utifrån just den vetenskapen. Han menar vidare att makt/kunskap används för att disciplinera oss till kontrollerbara subjekt. Makten kommer inte ovanifrån, utan kraften hos kunskapsregimerna ligger i förmågan att disciplinera oss och att få oss själva att delta i vår egen disciplinering. Foucault menar att disciplinering inte handlar om att någon tydligt definierad makt säger åt oss vad vi ska göra, utan att vi alla blivit tränade till att kontrollera oss själva (Börjesson & Rehn 2009). Foucault skiljer ut makten som disciplin från makten som lag, då han menar att den sistnämnda använder sig av förbud och straff medan den disciplinerande makten arbetar normaliserande (Nilsson 2008).

4.1.3 Pastoralmacht

Pastoralmacht är en makt som ursprungligen utövades av de kristna institutionerna och vars mål var att se till att individen skulle få frälsning i nästa värld (Foucault 1986, sid. 182). Vidare riktar den sig till hela samhället såväl som till varje enskild individ. För att utöva denna form av makt krävs kunskap om individens sinne och medvetande, hela livet igenom. Den utövas inte genom beordringar och utövaren måste vara beredd att offra sig själv för flockens bästa. Foucault menar att pastoralmakten fortfarande utövas, den är dock inte längre knuten till kyrkan utan det är numera den moderna staten som intagit funktionen som utövare. Vidare har pastoralmakten tagit en ny form. Idag handlar det inte om att trygga människors frälsning i nästa värld, utan att göra det i denna. Målet är inte av en religiös karaktär, utan kan innebära hälsa, välmående, säkerhet, skydd mot olyckor etc. Vidare utövas makten inte endast av *en* institution utan exempelvis kan offentliga institutioner, välfärdssamhället, filantroper och familjen inta pastorala funktioner (Foucault 1983). Järvinen menar i sin beskrivning av Foucaults pastoralmacht att det är en makt som kommit att sprida sig till hela samhället och som idag utövas av läkare, sjuksköterskor, domare, poliser, psykologer och socialarbetare. Det är en både hjälpande och kontrollerande makt som riktar sig till samhället i stort såväl som till den enskilde. Järvinen menar att pastoralmakten är svår att försvara sig mot då den i det moderna samhället handlar om ”det goda livet”. Då syftet handlar om att säkra sig ett gott liv, får det den enskilde individen att aktivt delta i sin egen disciplinering. Makten sammanhänger med sanningsregimer vilka skiljer ut vad som är sant och objektivt från det som är falskt och subjektivt. Dessutom fastslår dessa regimer vilken yrkesgrupp som är experter på ett visst område (Järvinen 2002).

4.1.4 Governmentality

Begreppet governmentality, väljer jag här att inte översätta till svenska, då det är ett svåröversatt begrepp, som på senare år kommit att användas utan att översättas även i svenska texter (jmf. Börjesson & Rehn 2009, Nilsson 2008). Governmentality handlar om hur statlig makt skapar lämpliga medborgare samt de praktiker som används i denna process. Foucault menar att statens makt blivit allt mer närvarande genom att lagar, institutioner, ämbetsverka, byråkratier etc. ingår som delar i vår vardag. Detta har fått till följd att vi accepterar att bli kontrollerade och att vi dessutom blivit beroende av maktapparaten. Vi vänjer oss vid den och

gör den till en del av vår mentalitet (Börjesson & Rehn 2009). Vidare bygger governmentality på en sammanskrivning av gouverner (styra, regera) och mentalité (inställning). Med styrning avser Foucault de handlingar som syftar till att forma, leda och påverka människors beteenden. Med governmentality vill han betona att det i de tekniker och procedurer som styr och reglerar människors beteenden ligger en inställning till eller uppfattning om den som ska styras. Styrningsteknikerna används av olika delar av statens verksamheter, men även av kommuner, företag, organisationer etc. Styrningen kan även handla om att styra sig själv, men är då alltid påverkad av den politiska styrningen (Nilsson 2008, sid. 128-129).

4.1.5 Hur pastoralmakt och governmentality förhåller sig till varandra

Det finns vissa beröringspunkter mellan begreppen pastoralmakt och governmentality, så väl som skillnader. Det som jag ser som den mest centrala skillnaden är att pastoralmakt är en *form av makt* medan governmentality syftar på ett *sätt att styra*. Båda begreppen har kopplingar till staten men på olika sätt. Pastoralmakten utövas av den moderna staten genom olika institutioner med målet att säkra medborgarnas ”frälsning” (Foucault 1983), medan governmentality är en styrning som handlar om på vilka sätt statlig makt skapar lämpliga medborgare (Börjesson & Rehn 2009). Vidare tolkar jag Foucaults begrepp som att pastoralmakten utövas av människor som befinner sig i vissa positioner, medan governmentality även kan styra människors beteenden genom olika slags kontroll- och registreringssystem.

4.2 Freire – en kontextualisering

Paulo Freire föddes 1921 i Brasilien. Hans familj drabbades av de ekonomiska kriserna 1929 och fick med många brasilianare erfara vad fattigdom innebär. Freire ville kämpa för de fattigas sak och utbildade sig så småningom till pedagog. Han deltog i alfabetiseringsarbetet bland Brasiliens fattiga och det var i det arbetet som han i teori och praktik utformade de förtrycktas pedagogik (Freire 1972, s.6-7). Denna pedagogik är därmed utformad i en kontext som skiljer sig från dagens svenska samhälle. I denna studie strävar jag inte heller efter att försöka överföra exempelvis Freires teori om förtryck på dagens svenska samhälle eller på fältarbetet som fält. Istället ser jag att det finns tendenser, processer, pedagogiska förhållningssätt och idéer som går att relatera till min undersökning.

4.2.1 Förtryck och befrielse

Freire resonerar kring förtryckare och förtryckta och menar att båda präglas av avhumanisering, i vilken de förlorar sin mänsklighet. Avhumaniseringen uppkommer ur en orättvis situation och medför våld från förtryckarna vilket i sin tur avhumaniserar de förtryckta, genom att de hindras att uppnå sin fulla mänsklighet. Vidare kan förtryckarna endast visa verklig generositet mot de förtryckta genom att försöka förändra den orättvisa situation som är uppkomsten till förtrycket. De som förtrycker kan dock inte befria de förtryckta. Kampen för befrielse måste komma från de förtryckta själva, endast genom deras makt kan båda befrias. Genom att de förtryckta befriar sig själva, fråntar de förtryckarnas makt och på så vis kan båda parter humaniseras och bli människor på väg till befrielse. Freire beskriver hur förtryck tämjer de förtryckta. Det får de förtryckta att själva tro på den bild förtryckarna har av dem, att se sig själva som okunniga och utan någon kunskap. För att en befrielse ska vara möjlig, krävs att de förtryckta blir medvetna om vad de utsätts för (Freire 1972).

Jag tolkar Freires uppdelning av förtryckare och förtryckta som statisk. Utgångspunkten för denna studie är dock att vi i ett förtryckande samhälle i vissa situationer kan vara mer förtryckta och i andra situationer mer förtryckande.

4.2.2 De förtrycktas pedagogik

De förtrycktas pedagogik handlar om att medvetandegöra sig själva och varandra om förtrycket och dess orsaker. Ur en sådan reflektion växer viljan för befrielse fram. En förutsättning för att en verklig befrielse ska vara möjlig är att de förtryckta ser förtrycket som något som begränsar samt är möjligt att förändra. De förtrycktas pedagogik kan endast utvecklas av dem som börjat upptäcka att de själva utsätts för förtryck och pedagogiken kan aldrig utövas av förtryckarna själva. Här betonar Freire reflektion och handling. Kampen för befrielse kan inte organiseras av ledare som *lär* folket om dess handlingar och tankar. Ledarskapet måste istället praktiseras genom dialog, där ledare och folket genom gemensam reflektion och handling, tillsammans upptäcker, benämner och skapar kunskap om världen. När handling och reflektion sker samtidigt, uppstår praxis. Genom den dialog som sker mellan lärare och elev undervisas båda parter. De förtryckta blir nyskapare av kunskap och aktiva i sin egen befrielseprocess (Freire 1972).

4.3 Empowerment

I följande beskrivning av ”empowerment” och ”företrädarskap” använder jag mig av begreppet ”klient” i de fall då författarna till de teorier/ begrepp som beskrivs själva använder sig av begreppet. Däremot kommer jag inte använda mig av klientbegreppen när jag återknyter till dessa teorier/ begrepp i analysen av mitt material. Detta då klientbegreppet dels kan kritiserats (se kapitel 3 sid. 5) dels inte används av fältarbetarna. Jag kommer i dessa fall istället använda mig av ”den person som socialarbetaren arbetar med” eller ”den enskilde”.

Empowerment är en metod som används av olika aktörer utifrån olika ideologiska utgångspunkter och som därför till viss del tar sig olika uttryck. Empowerment innebär att personer eller grupper som befinner sig i en maktlös position, skaffar sig styrka som ger kraft att komma ur maktlösheten och öka inflytandet i livet. Denna process sker genom mobilisering som handlar om att få igång processer som leder till ett större självförtroende, bättre självbild, större kunskaper och färdigheter. Faktorer som i förlängningen stärker individens självkontroll. En grund för empowerment är en positiv syn på människan som någon som vet och vill sitt eget bästa om man bara skapar rätt förhållanden (Askheim 2007). Vidare är det bara den som har erfarenhet av förtryck som kan förmedla en helhetlig bild av vad förtrycket innebär. Det är därför klientens uppfattning om sin situation och sina målsättningar som ska styra det sociala arbetet (Payne 2008).

Empowermentbaserat socialt arbete kan bland annat handla om metoder som socialarbetare kan använda sig av för att stärka dem som saknar makt. Här kan det handla om att stärka klienters och brukares tilltro till att de själva har förmåga att avgöra vilka insatser från samhället som underlättar den egna situationen. Ett annat sätt kan vara att medverka till att klienter och brukare blir medvetna om sambanden mellan samhällsliga strukturer och den egna situationen (Askheim & Starrin 2007). Socialarbetaren kan dock inte ge makt till de människor hon arbetar med, det hon kan göra är att hjälpa dem att själva ta makt. Empowerment har traditionellt sett inom det sociala arbetet ofta handlat om förtryckta grupper, men används numera i det individbaserade sociala arbetet. Användandet av empowerment som ett modeord, riskerar att bli vilseledande i en tid där socialarbetares tillgång till resurser är begränsade. Då metoden innebär att socialarbetare lånar ut sin makt till klienterna är tillgången till resurser en förutsättning för att kunna arbeta med empowerment.

Kritik har riktats mot empowerment som metod, bland annat att målen inte definieras tillräckligt exakt och att man istället fokuserar på praktiska tillvägagångssätt såväl som vilka hinder som finns (Payne 2008).

4.3.1 Företrädarskap

En aspekt av empowerment är företrädarskap, vilket delvis har sitt ursprung inom det juridiska området. Historiskt sett har det använts i arbetet för människors välfärdsrättigheter och i socialarbetares arbete som ombud åt klienter. Företrädarskap innebär att man representerar människor. Det kan handla om att man talar för sina klienter och argumenterar för att de ska få ökade resurser. Det kan även handla om att tolka och beskriva deras situation för personer med makt och på så sätt försöka förändra mäktiga gruppers uppfattningar om de människor man arbetar med. Ett sätt att som socialarbetare använda sig av företrädarskap kan vara att handla å sina klienters vägnar. Ett annat sätt kan vara att fungera som en advokat åt klienterna genom att agera utifrån deras instruktioner (Payne 2008).

5. Metod

5.1 Val av metod

Jag har gjort en kvalitativ studie där jag kombinerat deltagande observationer med intervjuer. Med en kvalitativ metod försöker man förstå en individs subjektiva upplevelse av något (Larsson 2005). Vidare finns ett fokus inom kvalitativ forskning på processer, hur händelser och skeenden utvecklas och förändras (Bryman 2008). Genom metodvalet får jag en bild av hur fältarbetare kan förhålla sig till olika situationer samt vilka upplevelser och tankar som fältarbetare kan ha kring den egna makten. Dessutom gör den teoretiska ingången till makt som en process och som något föränderligt, att en kvalitativ metod lämpar sig för att besvara frågeställningarna.

I början av arbetet med min uppsats var syftet att undersöka på vilka sätt fältarbetare använder den makt de har i relation till den enskilde. Min tanke var då att följa med någon/några fältarbetare i det uppsökande arbetet under ett par kvällar och att följa detta med kortare intervjuer, vilka skulle utgå från vad jag observerat. Utifrån denna ingång togs kontakt med fältgrupper i syfte att få till ett möte för att presentera min uppsatsidé. Under dagarna 5-7 mars 2013 e-postade jag en presentation, där bland annat syfte och metod beskrevs. Därefter tog jag även kontakt på telefon. Under denna inledande kontakt, var det en fältgrupp som uttryckte att deltagande observationer var svårt att genomföra med tanke på ungdomarna. Eftersom jag var intresserad av just fältarbetares makt, såg jag behov av en alternativ metod för att få tillgång till fältarbetare som informanter. Ett sådant alternativt tillvägagångssätt var gruppintervjuer. Här såg jag hur intervjun som metod skulle flytta mitt fokus från det faktiska användandet av makt för att snarare handla om upplevelsen och resonemangen kring användandet av makt.

I den fortsatta kontakten med fältgrupperna lyfte jag fram både deltagande observationer och intervjuer som två möjliga tillvägagångssätt. Jag tog upp etiska aspekter kring de deltagande observationerna. Jag framhöll att under eventuella observationer skulle mitt fokus vara på just fältarbetaren och dennes arbete och här diskuterade vi ett möjligt förhållningssätt där jag endast skulle närvara i längre samtal om den enskilde ungdomen kunnat ge sitt samtycke. Då de olika fältgruppernas uppsökande arbete hade olika förutsättningar och såg olika ut, har jag låtit fältgrupperna själva bestämma huruvida de anser de lämpligt utifrån

ungdomarna, att göra deltagande observationer. Detta resulterade i att jag använt mig av två kvalitativa metoder där jag kombinerat deltagande observationer med intervjuer. Dessa kom att äga rum under mars och april månad 2013. I processen att hitta informanter och lämplig metod formulerade jag om mitt syfte till att undersöka på vilka sätt fältarbetare använder och resonerar kring den makt de har i relation till den enskilde.

Jag har använt mig av ett deduktivt angreppssätt, något som även kan benämnas kvalitativ perspektivforskning och innebär att man i undersökningen utgår från en eller flera teorier och låter dessa bestämma ens fokus (Larsson 2005).

5.2 Urval

Jag har gjort två deltagande observationer med kompletterande intervjuer samt tre gruppintervjuer. De personer jag gjort gruppintervjuer med är inte samma personer som jag observerat. Jag väljer fortsättningsvis att kalla samtliga fältarbetare som deltagit i undersökningen för informanter.

För att hitta informanter tog jag kontakt med sex fältgrupper som arbetar i en av Sveriges storstadskommuner med önskan att få komma på ett möte. Av dessa kom fyra att delta. Jag hade möten med tre av dessa där jag presenterade och diskuterade min studie samt deras eventuella medverkan. En fältgrupp hade på grund av tidsbrist inte möjlighet för ett sådant möte. Där förde vi istället en konversation via mail och telefon.

Totalt har 11 fältarbetare deltagit i studien, vilka samtliga är offentligt anställda och har arbetat som fältarbetare mellan 2 och 7 år. De flesta av mina informanter var socionomer, men i gruppen fanns även fritidsledare och socialpedagoger. Några av informanterna nämnde att de även gått en vidareutbildning i uppsökande socialt arbete på Högskolan i Oslo. Mina informanter kommer från sammanlagt fyra olika fältgrupper. Det finns variationer mellan fältgrupperna som gör att informanternas arbete på vissa sätt skiljer sig åt. Exempelvis arbetar fältgrupperna i olika delar av staden och arbetar därför med olika ungdomar samt utifrån olika omständigheter och förutsättningar. Informanterna är dessutom anställda inom olika enheter inom organisationen, har tjänster som är lite olika utformade och ingår i olika stora fältgrupper. På grund av sekretesskäl väljer jag dock att inte gå in mer detaljerat på dessa olikheter. Arbetsuppgifter som fanns inom informantgruppen var exempelvis: uppsökande arbete på gator, torg, skolor och fritidsgårdar, uppföljande verksamhet så som individkontakter och aktiviteter, gruppverksamheter samt samverkan med andra verksamheter.

5.3 Avgränsningar

I denna studie har jag fokuserat på fältarbetarnas perspektiv och upplevelse av något som sker i mötet med de ungdomar de arbetar med. Hade jag inkluderat ungdomarnas perspektiv, skulle det ha bidragit till en större helhetsbild av makten i relationen mellan ungdom och fältarbetare. Min ingång till studien handlar dock inte om att undersöka denna helhet, utan att snarare fokusera på hur en som fältarbetare kan resonera och använda sig av en makt som finns utifrån positionen som fältarbetare. Valet att inte undersöka ungdomarnas tankar och upplevelser har inneburit en avgränsning för studien.

En ytterligare avgränsning är att jag inte närmare undersökt betydelsen av maktaspekter som kön, klass och etnicitet. De los Reyes och Mulinari (2005) menar att maktutövande och underordning alltid omgärdas av ett komplext nätverk av strukturella relationer, institutionella arenor och mänskliga handlingar. Att lyfta in och undersöka samtliga tänkbara maktaspekter som kan finnas i fältarbetarnas relationer till ungdomarna skulle möjliggöra ett synliggörande

av en sådan komplexitet. Jag har dock utifrån uppsatsen omfång valt att begränsa mig till ett fokus på fältarbetarpositionen och den makt som omgärdar denna. Något som bidragit till att vissa dimensioner av relationerna i fältarbetet riskerar att inte synliggöras.

Vidare är fältarbete ett arbete som pågår på olika nivåer och som rymmer många olika slags arbetsuppgifter. Jag valde under den inledande kontakten med fältgrupperna att välja det uppsökande arbetet som utgångspunkt för min studie. Valet har avgränsat min undersökning, på så sätt att jag gjorde mina deltagande observationer under uppsökande arbete samt att det varit min utgångspunkt i formuleringen av intervjufrågorna. Mitt arbete kommer dock inte vara begränsat till endast det uppsökande arbetet utan beröra olika områden inom fältarbetet, då det uppsökande arbetet hänger samman med andra delar.

5.4 Förförståelse

Under min tid som socionomstudent är makt något som jag återkommit till. Inför min undersökning såg jag makt som ett komplext begrepp som jag personligen inte alltid tyckte det var helt enkelt att förhålla mig till. Genom att utgå från yrkesverksamma och från konkreta situationer, är min förhoppning att kunna bidra till ett reflekterande kring något som alltid finns närvarande i det sociala arbetet.

Min ingång till fältarbete inför undersökningen, var att det ligger långt från Socialtjänstens myndighetsutövande del. Jag tänkte mig att personerna som arbetar som fältarbetare aktivt sökt sig till just fältarbetet. Vidare hade jag föreställningar om att fältarbetarna ofta var relativt unga själva och med hjälp av olika uttryck smälte in i den ungdomliga kontext de arbetar i. En ytterligare tanke jag hade var att det skulle vara svårt att få tillträde till gruppen utifrån mitt fokus på makt.

5.5 Den inledande kontakten

Under de förberedande möten jag hade med fältarbetare från tre av de grupper som sedan kom att delta, fick jag möjlighet att presentera min undersökning ytterligare. Jag försökte här att inte gå in närmare på min egna förförståelse av fältarbetares makt, då jag inte ville påverka och begränsa deras upplevelse och bild av ämnet. Samtidigt så fick jag alltid någon slags respons på valet av ämne, vilken kunde skilja sig åt mellan de olika fältgrupperna. Ibland uttrycktes åsikter om att ämnet var stort eller svårt att greppa och då försökte jag konkretisera med exempel på frågeställningar. I något fall upplevde jag att ämnet ifrågasattes och i det fallet försökte jag förklara ytterligare hur jag har valt ämne och varför jag tänker att det finns en maktaspekt i allt socialt arbete. Andra åsikter som kom fram var att valet av ämne var intressant och där fältarbetare spontant kunde ge konkreta exempel på makt i fältarbetet.

I anslutning till de förberedande mötena skrev jag ned sådant som kommit fram och som berörde mitt ämne. Utifrån de intryck och den information jag fått under mötena gjorde jag vissa omformuleringar av mina frågeställningar.

5.6 Gruppintervjuer

Jag gjorde tre gruppintervjuerna, med 2-3 fältarbetare i varje grupp. Grupperna utgick från deras fältgrupper, vilket innebar att de som intervjuades tillsammans också arbetade tillsammans. Varje intervju tog ca 60-90 minuter och sammanlagt har sju informanter deltagit (Informant 1-7).

En del av mitt syfte handlar om att undersöka hur fältarbetare resonerar kring sin makt. För att få kunskap om detta ser jag den kvalitativa intervjun som en lämplig metod, då människor i

intervjusamtalet får berätta med egna ord om hur de uppfattar sin värld och sina liv (Kvale & Brinkmann 2009). Att göra intervjuerna i grupp såg jag som ett sätt att ytterligare öka min förståelse för detta, då informanterna då får möjlighet att fundera och samtala med varandra samtidigt som de försöker besvara mina frågor. Kvale och Brinkmann menar att gruppintervjun ofta används synonymt med fokusgruppsintervju men att det finns skäl att skilja dem åt. Fokusgruppsintervjun brukar fokusera på ett visst tema och den forskare som använder sig av metoden är ofta intresserad av interaktionen mellan gruppmedlemmarna i diskussionen av detta tema. Gruppintervjun kan däremot täcka många olika frågeställningar (Kvale & Brinkmann, 2009). Intervjuerna jag gjorde rörde sig kring flera frågeställningar. Jag har låtit intervjupersonerna diskutera frågorna fritt i viss utsträckning, men även styrt samtalet genom att jag hållit mig till vissa frågor och eftersträvat att samtliga fått möjlighet komma till tals på varje fråga. Det har vidare inte funnits något syfte att studera interaktionen i gruppen, snarare har jag sett gruppintervjun som ett redskap som skulle kunna fungera underlättande för intervjupersonerna. Att prata om den makt man har som professionell och hur man använder den på olika sätt, skulle kunna upplevas som svårt och möjligen även som känsligt. Att då få diskutera frågorna tillsammans med någon eller några av sina kollegor, kan vara ett sätt att öppna upp för nya ingångar till ämnet och göra det lättare att dela med sig av sina tankar. Jag upplevde att gruppintervjuerna hade en sådan funktion, då de blev ett slags reflekterande samtal där intervjupersonerna kunde spåna vidare på varandras uttalanden.

Jag har valt att använda mig av den semi-strukturerade intervjun. Bryman beskriver att i en semistrukturerad intervju har intervjuaren en intervjuguide med teman eller frågor att utgå ifrån, men med ett fritt förhållningssätt till dessa där möjlighet finns att ställa nya frågor som kommer upp under intervjun (Bryman 2011). Jag har haft en intervjuguide där frågorna utgått från olika teman (se bilaga 1). Jag har dock inte ställt alla frågor under varje intervju, däremot har jag sett till att alla teman behandlas under varje intervju. Att intervju i grupp gör att det uppstår samtal mellan informanterna i svaren på frågorna. Jag har då också till viss del låtit det göra det, då jag är intresserad av hur man resonerar kring frågorna har jag inte velat styra intervjun allt för mycket. Samtidigt har svårigheten med att intervju i grupp varit att samtalen ibland svävat iväg långt från frågorna till den grad att informanterna vid vissa tillfällen glömmer bort själva frågan under tiden de svarar. Sådär i efterhand kan jag tycka att jag hade kunnat styra intervjun något mer, men jag kan också se att det funnits en poäng med att låta samtal uppstå.

5.7 Deltagande observationer

5.7.1 Genomförande

Jag har gjort två deltagande observationer med totalt fyra fältarbetare (Informant 8-11). Dessa ägde rum i en stadsdel där fältarbetarna bland annat möter människor som drabbats av rasistiska strukturer och arbetslöshet. Av sekretesskäl väljer jag att inte beskriva denna stadsdel närmare. Vid varje tillfälle följde jag två fältarbetare under ett ca fyra timmar långt kvällspass och avslutade observationen med att intervju de två fältarbetarna tillsammans. Varje intervju tog ca 45 – 60 minuter. Att kombinera observationer med intervjuer är något som deltagande observatörer ofta gör (Bryman 2011). Intervjuerna var ett sätt för mig att sätta in mina observationer i ett större sammanhang.

Eftersom jag var intresserad av att ta reda på hur fältarbetare använder sin makt är deltagande observationer en lämplig metod. Observationer används för att studera människors beteende och samspel med sin omgivning och kan vara en användbar metod om fokus för studien är underförstådda antaganden (Kvale & Brinkmann 2009, sid. 132). I min studie

innebar det en möjlighet att få syn på saker som fältarbetarna själva inte ser eller skulle lyfta fram i en intervju. Observationerna gjorde det även möjligt att få en bild av de processer som kan pågå i fältarbetarnas vardag. Processer som på olika sätt skulle kunna kopplas till makt. Med hjälp av intervjuerna efteråt, blev det möjligt att följa upp det jag sett för att höra hur fältarbetarna själva tänker och resonerar kring olika situationer.

Min ingång till observationerna var att jag skulle inta rollen som deltagare-som-observatör, vilket enligt Bryman (2008) innebär att forskaren är öppen med sin status som forskare, samt att den deltar i vanliga samspel. Jag var öppen med vem jag var och vad jag studerade gentemot de fältarbetare jag observerade. Däremot visste inte samtliga ungdomar vi mötte vem jag var. Samma kväll som jag skulle göra mina observationer, men innan jag följde med fältarbetarna ut i deras arbete pratade vi om ungdomarnas samtycke. Vi diskuterade att fältarbetet innehåller olika slags möten och att det inte behöver bli etiskt problematiskt att inte samtliga vi möter, vet vem jag är. Vi kom under samtalen fram till att fältarbetarna skulle presentera mig i de fall och vid den tidpunkt som de ansåg det vara lämpligt. Detta då det är de som känner till ungdomarna och den kontext de befinner sig i, samt för att förhindra att jag skulle störa deras arbete. Jag tydliggjorde att mitt fokus för undersökningen låg på dem som fältarbetare men påtalade också att ungdomarna kan komma att finnas med i studien i syfte att beskriva en händelse eller en situation som fältarbetaren möter och agerar i.

Under observationerna valde fältarbetarna att presentera mig i vissa situationer, exempelvis när vi kom in på en fritidsgård kunde de berätta högt, i huvudsak riktat mot fritidsgårdspersonalen att de hade en student med sig som skulle titta på hur de arbetar. I andra situationer fanns jag snarare med i bakgrunden som på håll uppfattade vad som hände och i dessa situationer blev jag sällan presenterad. Fangen (2005, sid. 206) skriver att det i många fall är svårt att se till att alla man som deltagande observatör möter under fältstudierna får lika stora möjligheter att ge sitt informerade samtycke. Detta var något som jag fick erfara, då det var fältarbetarna ofta valde att inte presentera mig för ungdomarna. Fangen (2005, sid. 210) menar att informerat samtycke är ett ideal, men att man i varje undersökning måste bedöma vilken grad av samtycke som är ändamålsenligt.

Under observationerna strävade jag efter att inte framstå som en fältarbetare gentemot ungdomarna. Jag hade på mig privata kläder och intog aldrig en framträdande position i kontakten med ungdomarna. Samtidigt gick jag omkring tillsammans med fältarbetarna, småpratade med dem och försökte på så sätt till viss del smälta in i den miljö jag studerade. Att enbart inta en observerande roll, skulle kunna riskera att i allt för hög grad påverka mötena mellan fältarbetare och ungdomar. Att jag i konversationer visade att jag lyssnade, var ett sätt för mig att delta i den sociala situationen. Vid vissa tillfällen deltog jag mer aktivt, exempelvis i en situation när en ungdom frågade runt vad jag och fältarbetarna tyckte om olika företeelser. Då hade det blivit en märklig situation om jag inte svarat när ungdomen vände sig till mig. Samtidigt var det viktigt för mig att inte inta en för aktiv roll, då det skulle försvåra mitt syfte att se fältarbetarnas ageranden. Fangen (2005) menar att deltagande observation rör sig på en skala mellan att enbart observera och att enbart delta. Detta blev tydligt under mina observationer. Då olika möten såg olika ut var det nödvändigt att kunna inta olika slags roller.

Jag mig av observationsfrågor (se bilaga 2) under observationerna, för att ha ett fokus och min blick inställd på något. Här utgick inte mitt fokus från begreppet makt, utan snarare från den konkreta miljön och de processer som kan äga rum mellan fältarbetare och enskilda (och som på olika sätt skulle kunna kopplas till makt). Jag ville dock varken ha framme eller återkommande ta fram pappret med frågorna under observationerna, då jag upplevde att det skulle bli ett störande inslag i den miljö vi var.

5.7.2 Fältanteckningar

Jag hade med mig en liten anteckningsbok och en penna och skrev ned något stödord när det dök upp något tillfälle där jag kunde göra det diskret. Efter att jag gjort mina observationer skrev jag ned fältanteckningar, så snart jag fick möjlighet. I dessa anteckningar har jag haft fokus på händelser och företeelser som jag under intervjun också kom att ta upp, men har även strävat efter att återge vad som hänt under kvällen i stort. Fältanteckningarna beskriver hur jag såg och uppfattade olika situationer på fältet och gör på det viset inte anspråk på att vara objektiva betraktelser.

5.7.3 Observationsintervjuer

I intervjuerna i direkt anslutning till observationerna fokuserade jag på sådant som dels hade inträffat, dels sådant vi hade pratat om under arbetspasset. Här valde jag att lyfta fram de situationer som jag såg skulle kunna vara svåra att hantera eller situationer där fältarbetarna behövde göra olika avvägningar. Min ingång under dessa intervjuer var inte att hitta fel eller brister i fältarbetet, snarare var det att lyfta fram svårigheter fältarbetare kan ställas inför och höra hur intervjupersonerna tänkte kring dessa.

5.8 Transkribering

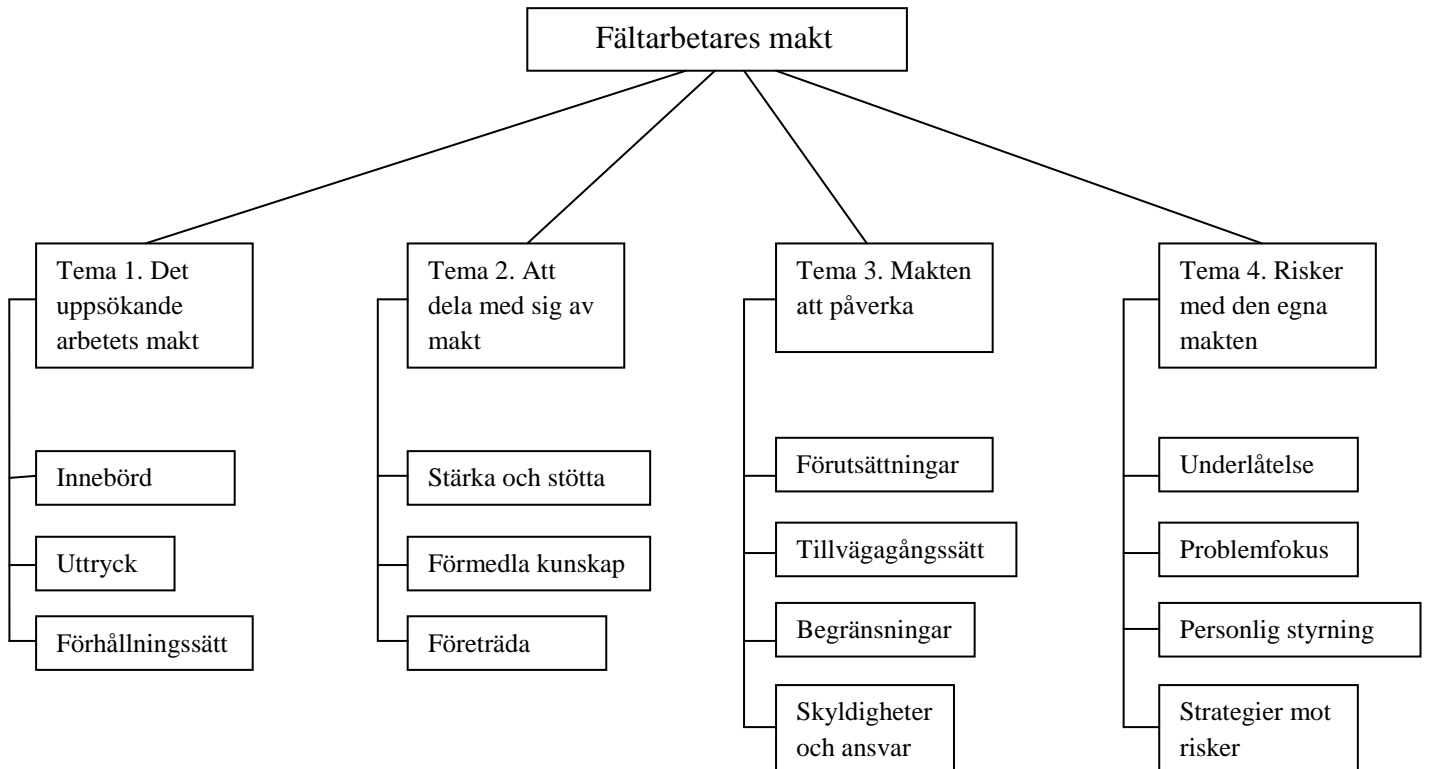
Jag har transkriberat samtliga intervjuer (två observationsintervjuer och tre gruppintervjuer). När man gör en intervjuutskrift ställs man inför en rad olika valmöjligheter som man måste ta ställning till (Kvale & Brinkmann 2009). Inför varje intervjutillfälle frågade jag intervjupersonerna om deras arbetsuppgifter. Under de första intervjuerna gjorde jag detta innan jag påbörjat inspelningen och antecknade istället svaren, men då dessa visade sig bli längre än vad jag inledningsvis hade trott började jag efter hand att spela in svaren. De inspelade svaren har inte transkriberats i sin helhet. Jag har här utelämnat sådant som inte har med frågeställningarna att göra utan endast är en beskrivning av arbetet. Intervjuerna har i övrigt transkriberats i sin helhet. Under transkriberingen har jag strävat efter att återge intervjuerna så ordagrant som möjligt. Jag har markerat pauser och när någon blivit avbruten eller avbrutit sig själv. Det förekommer tillfällen då jag ej kunnat uppfatta enstaka ord, vilket då har markerats i transkriberingen. I citeringen av intervjuerna i resultat- och analysdelen har jag valt att ta bort vissa upprepningar och utfyllnadsord med förhoppning att öka läsvänligheten.

Vid två av intervjuerna stängdes inspelningsapparaten av, av sig själv. Jag har vid både tillfällena upptäckt detta efter en kort tid. Vid det första tillfället gjorde jag inga anteckningar på vad som sagts, då vi befann oss i slutskedet av intervjun och kommit in på ett stickspår. Vid det andra tillfället gjorde jag anteckningar om vad som inte spelats in direkt när jag upptäckte avstängningen, för att sedan göra mer fylliga anteckningar när jag fick tillfälle. Dessa anteckningar har ej använts i resultatredovisningen utan fungerat som en bakgrundsinformation som jag haft med mig i bearbetningen av materialet.

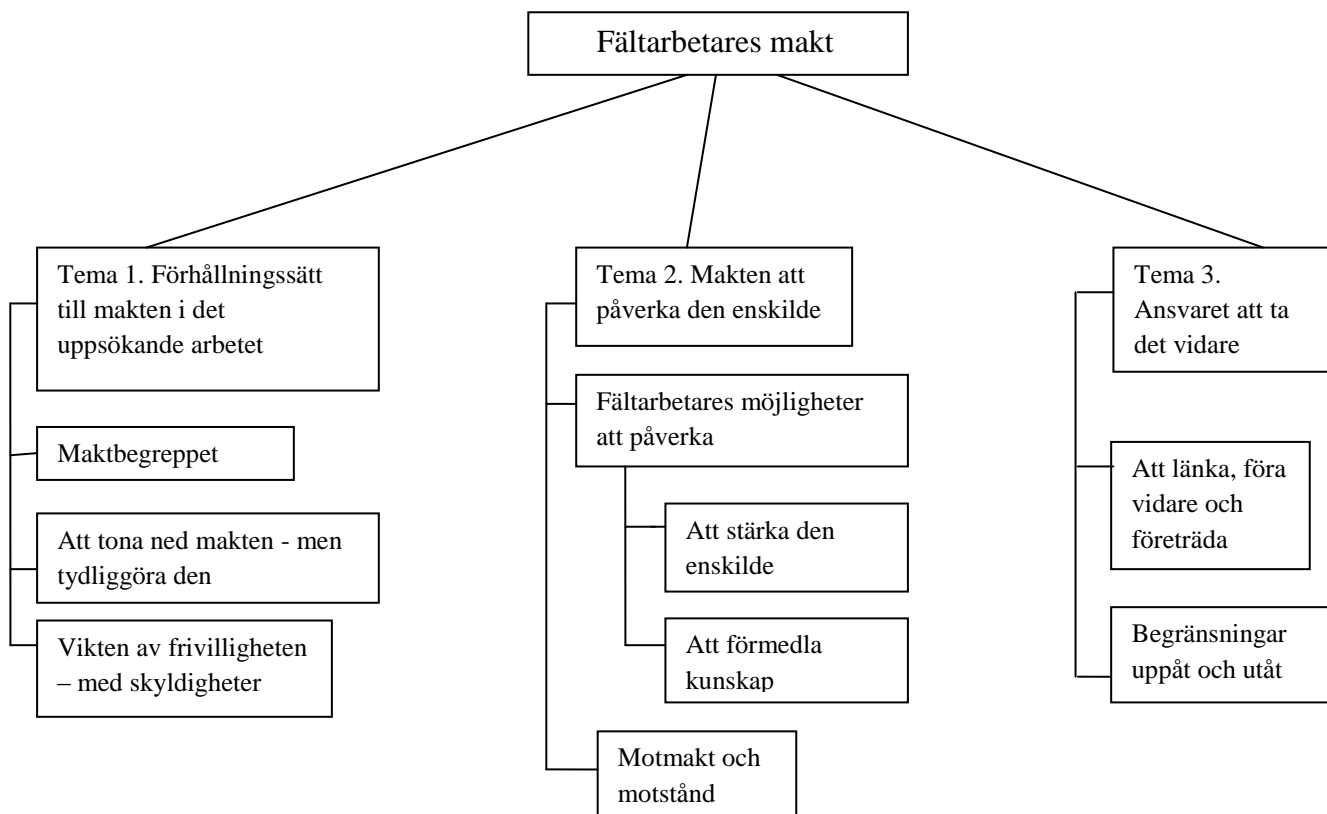
5.9 Analysförfarandet

För att analysera mitt material började jag med att välja ut teman att utgå ifrån. Jag valde dessa genom att i det insamlade materialet, söka efter begrepp som kunde kopplas till mina frågeställningar. Jag har på så vis arbetat abduktivt, detta då abduktion (eller analytisk

induktion) innebär att man utgår från innehållet i data, samtidigt som man letar efter vissa bestämda förhållanden (Watt Bolsen 2007). Efter att jag tagit fram begrepp ur datamaterialet, formulerade jag mer övergripande teman under vilka jag placerade begreppen, se figur nedan.

Ovanstående teman fungerade som utgångspunkt i bearbetningen av materialet. Jag insåg dock efter hand att materialet var alltför stort och behövde redas i ytterligare. Jag valde då att flytta fokus från en mer beskrivande ingång till att fokusera på mångtydligheter och det motstridiga i materialet. Ur detta växte nya teman fram (se nästa sida).

Under min bearbetning av materialet har min ansats därmed inte varit att lyfta fram allt som sägs om exempelvis ”Det uppsökande arbetets makt”, snarare har det varit att fokusera på de delar som lyfter fram olika aspekter av temat, aspekter som går på tvären, som blir svåra att förena, eller som visar på de olikheter och den mångfald som finns i materialet.

5.10 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Många forskare har diskuterat hur begreppen reliabilitet och validitet ska användas som kriterier inom kvalitativ forskning (Bryman 2011). Kvale och Brinkmann (2009) menar att reliabilitet handlar om forskningsresultatens konsistens och tillförlitlighet, vilket när det gäller forskningsintervjun, handlar om huruvida resultatet skulle kunna produceras vid andra tidpunkter och av andra forskare. I min studie har jag eftersträvat en hög reliabilitet genom att i huvudsak ställa öppna frågor under intervjuerna, jag har dock använt mig av ledande frågor i syfte att klargöra något som för mig varit otydligt. Fangen (2005) diskuterar svårigheterna med att bedöma reliabiliteten i fältstudier. Detta då det är en forskningsmetod som innebär många selektiva val. Hon menar dock att ju utförligare man visar hur man kommit fram till sina tolkningar samt eventuellt hur informanterna reagerar på dem, ju lättare är det för andra att kontrollera resultatet. I min studie har en hög reliabilitet eftersträvat, genom att jag beskrivit hur jag gått tillväga och hur jag gjort mina fältanteckningar. Att jag gjort intervjuer i anslutning till observationerna där informanterna getts möjlighet att med egna ord beskriva händelseförlopp och förhållningssätt, är något som kan öka kontrollerbarheten av mina observationer.

Validitet handlar om giltighet och har inom samhällsvetenskapen kommit att handla om huruvida en metod undersöker vad den påstås göra. I en intervjuundersökning handlar validitet om att forskaren kontinuerligt kontrollerar, ifrågasätter och teoretiskt tolkar

resultaten (Kvale & Brinkmann 2009). Fangen (2005) menar att deltagande observation är en metod som ger hög validitet för att studera beteenden. Detta då det faktum att forskaren studerar informanterna i deras naturliga miljö gör att de påverkas mindre av forskningssituationen, än vad de skulle göra i arrangerade situationer. Ett sätt att eftersträva hög validitet och reliabilitet har varit att använda mig av både gruppintervjuer och deltagande observationer, vilket inneburit att jag angripit mina frågeställningar från flera ingångar och olika typer av material. Det är ett tillvägagångssätt som även medfört ett kritiskt förhållningssätt där olika ingångar gett mig olika typer av information.

Generaliserbarheten för denna studie är låg. Bryman (2011) menar att vi inte kan se en kvalitativ undersökning som representativt för den grupp informanter den handlar om, något som inte heller varit mitt syfte med studien. Däremot visar min undersökning på hur fältarbetare *kan* förhålla sig till makten arbetet medför och resultaten kan på så vis sättas in ett större forskningssammanhang kring socialarbetares makt.

5.11 Etiska överväganden

Kvale och Brinkmann (2009, sid. 84-85) skriver att i etiska riktlinjer för forskare brukar man diskutera informerat samtycke, konfidentialitet, konsekvenser och forskarens roll. Författarna menar att man istället för att försöka lösa frågor inom dessa områden, ska se dem som osäkerhetsområden att ständigt uppmärksamma och reflektera över.

Under den inledande kontakten med fältgrupperna informerade jag om vad jag tänkt undersöka och hur jag tänkte mig deras eventuella medverkan. En fältgrupp meddelade mig direkt att deltagande observationer inte var möjligt att göra med tanke på ungdomarna och vi kom därefter genom mailkonversation fram till att göra en gruppintervju. Med resterande fältgrupper har jag under det förberedande mötet tagit upp etiska aspekter att ta hänsyn till under en eventuell deltagande observation, främst med fokus på informerat samtycke gentemot de ungdomar fältarbetaren möter. Detta då ungdomarna på förhand inte kan tillfrågas då det handlar om en uppsökande verksamhet.

Vid intervju- och observationstillfällena har jag informerat om samtycke genom att lämna över skriftlig information om studien och om informantens rättigheter, till samtliga informanter (se bilaga 3). Jag har även gått igenom detta muntligt. Gällande ungdomarnas samtycke under observationerna var jag noggrann med att diskutera detta ytterligare innan vi gick ut på fältet (se avsnitt 5.7.1 sid. 16). Frågan om ungdomarnas samtycke och etiska aspekter gällande ungdomarna är något jag haft med mig genom hela processen inför observationerna. Ungdomarnas låga ålder har varit en viktig faktor att ta hänsyn till. Jag valde i ett tidigt skede att jag endast ville göra observationer i det uppsökande arbetet, vilket inneburit att jag inte deltagit i några stängda miljöer så som enskilda samtal. Inför observationerna har jag varit lyhörd gentemot fältarbetarnas tankar kring de etiska aspekter som tagits upp. Detta då fältarbetarna har en större vetskap om de situationer som kan uppstå och känner till ungdomarna. Under mina observationer såväl som i analysen är det fältarbetarna som är mina forskningsobjekt, inte ungdomarna. När jag i uppsatsen beskriver konkreta exempel där ungdomar omnämns, har jag gjort noggranna avvägningar med tanke på konfidentialiteten. Fangen (2005) beskriver att konfidentialitet inom forskning handlar om att inte avslöja personlig identitet för dem man skriver om. Jag har därför anonymiserat ungdomarna genom att inte utlämna personliga detaljer som skulle kunna kopplas till enskilda samt strävat efter att platser vi befunnit oss på under observationerna inte ska kunna kännas igen. Jag har vidare anonymiserat informanterna genom att ge dem nummer och benämna dem Informant 1 – Informant 11. Jag har även valt att utesluta sådana delar av materialet som kan avslöja vilken fältgrupp de tillhör. Vidare har jag valt att istället för att beskriva personer som ”hon” och ”han”, använda mig av det könsneutrala ”hen” som en ytterligare

anonymisering. Något jag kunnat göra då kön inte varit en faktor som använts i analysen av materialet. Jag har dock valt att inte ändra de citat där ”hon” och ”han” finns med. Ett problem med att anonymisera kön är att kön som maktaspekt inte synliggörs. Jag anser dock att för att förstå betydelsen av denna maktaspekt, räcker det inte med att skriva ut vilket kön informanterna definieras som. Istället skulle kön behöva tas in i analysen som något som samverkar med andra maktfaktorer, vilket jag utifrån uppsatsens omfång valt att inte göra.

Att vara noggrann med att inte avslöja fältarbetarnas identitet såväl som den fältgrupp de arbetar inom är något som bidragit till att även stärka konfidentialiteten kring ungdomarna. I bedömningen av de konsekvenser studien medfört bedömer jag att varken informanterna eller de ungdomar som jag mött under observationerna, lidit skada av min undersökning. För de informanter som observerats skulle observationerna visserligen kunnat innebära ett mer ansträngande arbetspass än vanligt. Något som även gäller för de som deltagit i gruppintervjuer. Samtidigt upplevde jag att många av fältgrupperna ansåg mitt val av syfte som intressant och viktigt, något som förhoppningsvis bidragit till att informanterna upplevde det positivt att delta i undersökningen.

Under samtliga intervjuer och observationer har 2-3 fältarbetare deltagit, vilket jag ser som en faktor som minskar den maktasymmetri som enligt Kvale och Brinkmann (2009) råder i forskningsintervjun. Att de deltagit som professionella och där jag undersökt ett område där de är experter är andra faktorer som skulle kunna minska obalansen.

6. Resultat och analys

Denna del är uppdelad under följande tre rubriker: ”Förhållningssätt till makten i det uppsökande arbetet”, ”Makten att påverka den enskilde” samt ”Ansvaret att ta det vidare”.

6.1 Förhållningssätt till makten i det uppsökande arbetet

I intervjuerna lyfter informanterna fram olika aspekter av och synsätt på själva begreppet makt. Då det till viss del ligger till grund för den fortsatta analysen, inleder jag detta avsnitt med att visa på informanternas ingångar till begreppet samt relatera dessa till delar av mina teoretiska utgångspunkter. Jag kommer därefter gå in på fältarbetarnas förhållningssätt till makten i det uppsökande arbetet.

6.1.1 Maktbegreppet

Informanterna tar i materialet upp makt från lite olika utgångspunkter. Några av informanterna beskriver begreppet makt utifrån vad de tycker att det innebär:

Jamen makt är ju väldigt mycket, det är ju att kunna påverka, det är kunskap, det är något som finns med hela tiden tänker jag, i ens liv (Informant 1)

Ja jag tänker att det är möjligheten att kunna påverka, eller möjligheten eller resurserna att få sin vilja igenom kanske (Informant 2)

Man har makt att kunna påverka och man har makt att kunna ingripa faktiskt när det är saker och ting som inte är bra/ sen det klart man kan använda makt, man har ju ett överläge också i makt... (Informant 3)

Informanterna ovan tar alla upp att makt handlar om att kunna påverka. I uttalandena framkommer även att makt handlar om just *möjligheten* till påverkan, här utgår beskrivningarna inte utifrån den faktiska påverkan utan snarare det faktum att man skulle kunna påverka. Informant 3 pekar på att makt även innebär att kunna ingripa när något inte är bra. I uttalandena beskrivs makt utifrån hur den kan användas, här blir att påverka och ingripa sätt att utöva makt på. I informanternas beskrivningar finns kopplingar till Foucaults syn på makt som något som utövas, snarare än ett privilegium man besitter (jmf. Foucault 2003). Samtidigt pekar informanternas uttalanden på att makten inte är beroende av utövandet, utan existerar utifrån att det finns en möjlighet till utövande. Enligt Foucault går det dock inte att äga makt utan att använda den, då makten endast existerar som en aktivitet (Nilsson 2008). Informant 1 tar även upp kunskap som en maktaspekt. Något som Foucault menar är sammanflätat med maktbegreppet, där makt och kunskap förutsätter och genererar varandra (Börjesson & Rehn 2009). I andra delar av materialet beskrivs makt utifrån relationer mellan en eller flera parter:

Jag tänker att makt är ett förhållande mellan två olika parter, kort och gott. Så kan det innehålla att den ena sitter i maktposition och den andra är i underposition och så kan det vändas och vridas på, beroende på när och hur man möts, tänker jag. Jag tänker att det alltid, att makt alltid finns med i ett möte mellan antingen två personer, eller såhär juridiska personer, så är makt en aspekt som finns med... (Informant 4)

...det [makt] är ju alltid med i en relation, och makt finns alltid och jag tänker att det värsta jag vet är att, alltså det här när man säger att så jobbar inte vi och vi utövar inte någon makt och vi är/ det här med att man osynliggör något som alltid, alltid finns och som man inte kan komma ifrån och jag tänker/ det är ju inte bara kopplat till vårt jobb, det är kopplat till liksom klass, kön, samhället i stort och sådär (Informant 5)

Makt lyfts här fram som något som *alltid* finns med i ett möte eller i en relation. Informant 4 menar att maktpositionerna är föränderliga, den som sitter i "underposition" vid en tidpunkt kan vara i "maktposition" vid en annan tidpunkt. Även Foucault ser makt som något föränderligt, där positionerna i över- och underläge inte är statiska, utan har potential att skifta (Nilsson 2008). Informant 4 lyfter fram att faktorer som kan påverka maktpositionerna, kan vara hur och var mötet mellan personerna sker. Foucault menar att förändringar i styrkeförhållanden kan ske var som helst och bero på både medvetna eller omedvetna handlingar (Nilsson 2008). Informant 5 pekar på att oavsett arbetssätt, så är makt något som man inte kan komma ifrån. Hen kopplar makt till sitt yrke, men även till andra strukturella faktorer som kön och klass. Även följande informant tar upp makt i förhållande till strukturer:

Ja, jag tänker att makt är någonting som också upprätthåller strukturer, alltså just det här man pratar om klass och kön och sådär, det är ju väldigt tydligt och vi tänker ju mycket liksom på strukturella/ ja men alltså det är väldigt mycket strukturer som gör att ungdomar i den här stadsdelen får illa exempelvis, om man pratar fattigdom och segregation och där är ju makten så otroligt tydlig, även ända ned på individnivå. Men jag tänker att makt blir ju väldigt mycket att någon annan har övertag på någons bekostnad (Informant 6)

I uttalandet beskrivs att makt upprätthåller strukturer vilket är tydligt ända ned på individnivå. Enligt Foucault är de strukturella maktförhållandena beroende av maktrelationerna på lägre nivåer för att kunna fungera effektivt (Nilsson 2008). Informant 6:s uttalande skulle då kunna visa på att ungdomarna i stadsdelen hen arbetar i, får illa utifrån att de är bärare av strukturella orättvisor. I uttalandet finns även kopplingar till Freire som betonar att det är en orättvis verklighet som är orsaken till att förtryck uppstår, samt gör människor till förtryckare och förtryckta (Freire 1972). Här blir det faktum att ungdomarna får illa *orsakat* av

bakomliggande strukturer. I intervjuerna tas även makt upp som något som kan användas på positiva sätt.

...jag tänker också om man bara ska tänka på makt, att det är något som kanske ofta kan förknippas med att vara negativt, men jag tänker också faktiskt att det i vissa lägen kan vara positivt. Sen så kanske inte alltid just i jobbsammanhang så, men man behöver inte alltid göra makt till ett negativt begrepp, att man också kan se fördelarna med det ibland (Informant 7)

...man kan också använda makt till att göra bra saker, jag tänker att det är, ja men att det är olika nivåer av makt, strukturell makt och ja men att genom till exempel social mobilisering kan man ju hjälpa människor att få makt över sina liv. Det är ju jättest positivt, också. (Informant 1)

Informant 7 beskriver att makt ofta förknippas med något negativt, men att det kan vara positivt och att det kan finnas fördelar med makt. Informant 1 tar upp social mobilisering som ett exempel där makt används på ett positivt sätt. Att mobilisera människor och materiella resurser utifrån en strävan efter människovärde och respekt, kan vara ett sätt att arbeta empowermentbaserat (Askheim & Starrin 2007). Synen på makt som något som kan vara positivt kan kopplas till Foucaults syn på makt som en produktiv kraft som producerar både positiva och negativa effekter (Börjesson & Rehn 2009).

6.1.2 Att tona ned makten – men tydliggöra den

Att makten ibland tonades ned var något jag upplevde under observationerna. Även om fältarbetarna hade på sig särskilda jackor, där de stod vad de arbetar med, så tog sig det uppsökande arbetet många informella uttryck. Detta kunde handla om sättet att röra sig i ett område, att fältarbetarna promenerade sakta, småpratade med varandra under tiden, men också hur de hälsade på människor de mötte och på vilket sätt de förde samtal med ungdomarna. Det kunde även handla om hur de valde att bemöta den information en ungdom gav i ett möte. Följande situation inträffar efter att vi varit på en fritidsgård, där vi träffat ungdomen P, vilken följer med oss en bit på vägen.

De två fältarbetarna (Informant 8 och Informant 9), ungdomen P och jag går tillsammans mot hållplatsen. Ungdomen P pratar med den ena fältarbetaren (Informant 8). Jag och den andra fältarbetaren går en bit ifrån, lite före dem vilket gör att jag uppfattar samtalet på ett visst avstånd. P frågar fältarbetaren om olika saker för att sedan svara på det själv. Fältarbetaren lyssnar intresserat och ställer frågor. P berättar om en kompis som använder droger och som säger att den mår bra av det. Fältarbetaren frågar vad P själv tänker. Säger sen att de har en massa information som P kan ge till sina kompisar, och upplyser om att ifall någon tycker det är ett problem eller bara vill sluta, så finns det hjälp att få. (fältanteckning)

Under mötet med P så intar fältarbetaren en lyssnande roll, som är intresserad av hur P tänker och vad hen har att berätta. När P berättar om kompisens användning av droger, möter fältarbetaren det genom att fråga om P:s egna tankar. I samtalet tas inte fältarbetarens befogenheter eller skyldigheter upp. Däremot informeras P om att det finns hjälp att få och på så vis blir resurser som fältarbetaren har tillgång till, något som P (eller någon annan) skulle kunna använda sig av när viljan eller intresset finns.

Under intervjuerna är det många som återkommer till att man som fältarbetare arbetar med att inför ungdomarna tona ned sin makt samtidigt som man försöker vara tydlig med sitt uppdrag och skyldigheter.

...Jag tycker vi jobbar ju hela tiden med den här balansgången med att erkänna vår makt om man säger, men att samtidigt försöka göra den någorlunda ofarlig så att man kan få en positiv kontakt. För vi vill ju inte använda vår makt till att, vad ska man säga jamen bestämma över ungdomar eller definiera deras problem. Vi vill ju att de ska kunna ta hjälp av oss att få det stöd

som ju jag tänker, alltså min hela ingång till socialt arbete är ju att det är en rättighetsfråga, det blir väldigt svårt så som samhället ser ut idag, men det är ju faktiskt så det är, eller så jag tycker det ska vara och då får man lite jobba utifrån den riktlinjen så. Men lite det här, vara tydlig med ungdomarna att ja vi arbetar med socialtjänsten, men samtidigt då... ja, jag vet inte riktigt, jag tycker ibland att det är svårt, för att det är kanske inte det som jag vill säga i en första kontakt, för att då kan man ibland göra mötet omöjligt, att det står emellan mig och mötet med ungdomen, men liksom när man har/ Men det måste ju ändå sägas och också det här med tystnadsplikt och anmälningsplikt och allt sådant... (Informant 5)

Här pratar informanten om en balansgång mellan att å ena sidan erkänna fältarbetarnas makt genom att vara tydlig med att de arbetar med socialtjänsten, att de har tystnadsplikt och anmälningsplikt. Samtidigt försöker de å andra sidan göra makten ofarlig och visa att det är en makt som ungdomarna kan ta hjälp av. I uttalandet visar informanten på att hen ibland upplever att det finns en svårighet i detta, då påtalandet av fältarbetarnas position kan stå i vägen för mötet med ungdomarna. Efter att informanterna under en intervju pratat om nedtoningen av makten, säger en av dem:

Men det är ett dilemma lite, jag vet inte jättestort dilemma, men det är ju intressant det där, vi försöker ju faktiskt tona ned maktpositionen för att nå ungdomar och försöker liksom bädda in det typ, att jamen vi är de snälla socialarbetarna, vi är inte de elaka, vi gör inte anmälningar för att vi är elaka, vi gör det för att vi är snälla. Alltså det blir ju ganska (*skratt*), det är ju ganska intressant ändå (Informant 4)

I uttalandet ovan reflekterar informanten över det faktum att de som fältarbetare försöker tona ned maktpositionen i syfte att nå ungdomarna och att i det lägga fram anmälningskyldigheten som något som kan användas på ett positivt sätt för ungdomen. Här rör det sig om en skyldighet som även andra socialarbetare har, men som i och med nedtoningen av maktpositionen framställs på ett annat sätt. Där fältarbetarna till skillnad från vissa andra socialarbetare gör anmälningar för att de är snälla.

Att makten i fältarbetet ofta är nedtonad kan enligt följande informant, göra att det blir ännu viktigare att tydliggöra vilka skyldigheter man har.

...för på ett socialkontor, behöver man också vara tydlig på ett sätt, men där kanske det är mer givet. För ungdomarna när vi träffar dem, så är det kanske inte riktigt det heller alltid, eftersom att vi ändå är där ute, så då kanske det också blir ännu viktigare att också faktiskt säga och vara tydlig med vad man har för makt så dem/ det är inte så att man ska säga den här makten har jag, men man får liksom, att man berättar vad man har för skyldigheter och så (Informant 7)

Här pekar informanten på vikten av att vara tydlig med de skyldigheter man har gentemot ungdomarna, just på grund av att maktaspekten är nedtonad i det uppsökande arbetet. Även Andersson (2011) skriver om att fältarbets personliga och informella prägel riskerar att göra maktbalansen otydlig. Framstår fältarbetaren främst som en trevlig person riskerar fältarbetarens tillgång till resurser och nätverk att döljas för den enskilde. I det tydliggörande som informanterna förespråkar ligger utifrån Informant 5:s och 4:s resonemang att det rör sig om en makt som kan användas på ett positivt sätt för ungdomarna. Att visa på fältarbetarens resurser och stöd som ungdomen kan använda sig av, skulle kunna bidra till att ungdomen får större möjlighet att styra sitt liv (jmf. Askheim & Starrin 2007).

Pastoral makt handlar om att garantera människor hälsa, välmående, säkerhet, etc. (Foucault 1983). Vidare fungerar den som både kontroll och hjälp (Järvinen 2002). I fältarbetarnas resonemang ovan framkommer hur de låter makten framträda på olika sätt. Här beskrivs att för att få till möten med ungdomarna behöver man tona ned maktaspekten och framhålla på vilket sätt den kan vara till hjälp för ungdomarna. På så sätt kan fältarbetaren få till kontakter och skapa relationer. När makten tydliggörs görs den utifrån att den kan vara

till hjälp för ungdomarna. Något som skulle kunna tolkas som att det fältarbetarna beskriver är en form av pastoralmakt, en *hjälpande* makt där fältarbetarnas befogenheter (såsom anmälningsskyldigheten) är till för ungdomarnas skull. Samtidigt innebär relationen till fältarbetarna att kännedomen om ungdomarna ökar och att kontrollen på så vis stärks.

Vidare menar Foucault att Governmentality är en styrning med syfte att forma, leda eller påverka människors beteende. Det kan även handla om att få individer att styra sig själva (Nilsson 2008). I mötet med P försöker Informant 8 inte styra P till att tycka, tänka eller agera på ett visst sätt genom att påvisa egna befogenheter och skyldigheter. Snarare handlar det om att försöka få P att själv reflektera, genom att fråga om P:s egna tankar och att visa på att P skulle kunna använda sig av fältarbetarnas tillgång till resurser. Det är här frågan om en styrning som syftar till att få P att styra sig själv.

6.1.3 Vikten av frivilligheten...

Jag går med de två fältarbetarna (Informant 10 och Informant 11) genom bostadsområdet. Halvhöga likadana hus bereder ut sig. Gråa fasader. Fältarbetarna säger att det ser så likadant ut i hela området, att det är lätt att gå fel. Vi ser några yngre barn, en del som är helt själva, en cyklar omkring. Informanterna berättar att i det här området är det många små barn som är ute. Annars ganska tomt och lugnt. Vi går förbi tre ungdomar i yngre tonåren. Eventuellt är det de som ropar hej, men jag tror att det är en av fältarbetarna som säger hej först och att någon av ungdomarna nappar på det och visar att hen känner igen fältarbetaren. Vi ändrar riktning, vänder oss mot ungdomarna och går fram och börjar prata. (fältanteckning)

Dessa fältanteckningar är ett exempel på hur kontakt kunde tas i det uppsökande arbetet. I detta möte uppfattade jag inte vem som tog initiativ till kontakten, vilket jag tror säger något om hur det skedde. Innan ungdomarna visade intresse så promenerade vi inte i riktning mot dem utan skulle just till att passera. Fältarbetarna gör sig på så vis tillgängliga för ungdomarna utan att tvinga sig på dem. Oavsett vem som först hälsar så är fältarbetarna snabba på att gå fram och bemöta, efter att ungdomarna öppnat upp för ett samtal.

I intervjumaterialet finns fler exempel på hur fältarbetarna försöker arbeta för att kontakten ska vara frivillig för ungdomarna. En informant berättar om att hen tycker om att innan de söker upp ungdomarna, börjar med att göra sig synliga för dem genom att ställa sig på en plats där de syns. Informanten säger därefter:

...då kan ungdomarna välja själva var de vill befinna sig och hur de ska bete sig och så, i alla fall ger vi dem chansen att göra det och där är ju också nedtoningen. Motsatsen till det är ju att man hela tiden skulle smyga sig på dem för att få liksom information som man egentligen inte skulle fått annars, vilket är ganska såhär stärkande av maktpositionen (Informant 4)

Informanten beskriver hur fältarbetarna nedtonar sin makt, genom att visa att de finns på plats *innan* de går fram till ungdomarna, något som ger ungdomarna en möjlighet att själva styra vilka och vad fältarbetarna kommer möta. I uttalandet tar informanten tydligt avstånd från ett beteende där man strävar efter att få information som ungdomarna egentligen inte vill dela med sig av.

Även andra informanter ger exempel på hur de arbetar för att möjliggöra att kontakten med fältarbetarna blir frivillig för ungdomarna. I materialet tas olika exempel upp på hur de försöker vara lyhörda för ungdomarnas signaler och inte söka upp någon som inte vill. Informanterna beskriver hur de på olika sätt försöker förvarna om att de är på väg, genom att exempelvis på skymda platser småprata och låta när de närmar sig. Under en intervju sker följande replikskifte mellan två informanter:

Vi gör ju inte det som polisen, att vi *vill* träffa på alla de som röker eller använder, eller säljer droger, det är inte vårt syfte med att gå där och då vill inte vi smyga oss på dem för att försöka snoka reda på saker (Informant 7)

Vi vill att efter ett halvår ska de säga det istället (Informant 2) (*följs av skratt*).

Här betonar Informant 7 att syftet med att gå till en plats inte är att komma på ungdomar med att använda eller sälja droger. Samtidigt så tolkar jag Informant 2:s uttalande som att det, trots att det sägs på ett skämtsamt sätt som följs av skratt, rör sig om information som är relevant för dem som fältarbetare. Det handlar inte om att de inte vill ha denna typ av information, utan snarare om på vilket sätt de får informationen till sig.

Foucault skiljer på den makt som lagen utgör och den som normer står för, där lagen knyts till statsbyråkrati och rättsapparatur, medan normen knyts till fängelser, skolor, mentalsjukhus och militärväsen. Vidare innebär normalisering en process för att inordna och rätta till någon eller något till det som i ett visst sammanhang framställs som normalt (Nilsson 2008). Informanternas beskrivning av hur de strävar efter att utgöra en frivillig kontakt för ungdomarna, men att de samtidigt vill att ungdomarna exempelvis ska berätta att de använt droger, skulle kunna ses som ett exempel på hur normalisering är en del av fältarbetet. Där de utifrån den frivilliga kontakten strävar efter att ungdomarna ska vilja berätta saker för fältarbetarna, som i sin tur gör det möjligt att på olika sätt hjälpa ungdomarna. Här bygger en eventuell hjälp på att ungdomarna anförtror sig åt fältarbetarna, vilket i sin tur bygger på någon form av förtroende och relation till fältarbetarna.

6.1.4 ...med skyldigheter

Att frivilligheten ibland kan komma i motsättning till skyldigheten att följa upp en kontakt visar följande informant på:

...och sen kan ju det kompliceras utav att vissa saker behöver vi följa upp med ungdomar, det kan vara vår skyldighet och där det kanske inte/ det då kommer i konflikt med att den här ungdomen inte har någon lust med det, det vill man helst slippa, så de sakerna har man ju med sig också... (Informant 5)

Här visar informanten på att det kan hända att ungdomen i fråga inte är intresserad av den uppföljning som fältarbetaren utifrån dennes uppdrag har skyldighet till. Här ställs den frivilliga kontakten med fältarbetare i motsättning till de skyldigheter arbetet medför. Hur man som fältarbetare kan hantera de skyldigheter man har, är något som i materialet bland annat tas upp i förhållande till fältarbetarnas anmälningsskyldighet. Genomgående i materialet är att informanterna beskriver att de alltid ser till att informera ungdomen innan de går in och gör en anmälan till Socialtjänsten. Här betonas även att de strävar efter att göra anmälan tillsammans med ungdomen.

Det ultimata är ju att få med sig ungdomen i det, alltså vi gör det här för att hjälpa dig, inte såhär att nu gör vi en anmälan för att vi tycker att du har gjort något fel eller/ Utan vi gör det här för att vi faktiskt bryr oss om dig och att vi ser hemska gärna att vi gör det här tillsammans, att vi hjälps åt och gör det här (Informant 10)

Här beskriver informanten att anmälan görs för att hjälpa ungdomen och hur de försöker få ungdomen att vara med i anmälningsprocessen. Andra informanter berättar om hur ungdomen innan de skickar iväg anmälan, kan få komma med synpunkter och att vissa justeringar av texten då kan göras.

Även om informanterna betonar vikten av att åtminstone informera ungdomen om att man kommer att göra en anmälan, finns exempel som visar på att så inte alltid är fallet. Följande informant beskriver utifrån det ansvar fältarbetet innebär, ett annat förhållningssätt:

...Jag tycker jag har ett stort ansvar, och det är också det jag i grund och botten är anställd för tänker jag och det är också det jag vill göra. Vi har pratat rätt mycket om anmälningar och maktrelationen och sådant, men jag tycker ibland kan det vara så att träffar man en tolvåring som är påverkad, skit samma i relationen, skit samma att man kör över, anmäl den direkt så att den blir bortplockad ifrån den livssituationen. Jag tänker att då utövar jag makt som jag tycker är positivt utövande av makt, fast det kanske är på ett ganska maktbrutalt sätt... (Informant 4)

Här beskriver informanten att det finns undantag, där det viktigaste blir att en ungdom blir bortplockad från en viss livssituation även om det kan innebära att fältarbetaren kör över ungdomen. Att olika slag av ansvarsskyldighet ibland kan strida mot varandra är något som Braye och Preston-Shoot (1999) beskriver. De menar att situationer kan uppstå när socialarbetare inte kan leva upp till samtliga krav på accountability. Det Informant 4 beskriver är en situation när ansvaret att försöka få bort en ungdom ur en viss livssituation så fort som möjligt, inte alltid går att kombinera med att få med sig ungdomen i anmälningsprocessen.

Informanternas uttalanden ovan om hur man går tillväga för att göra en anmälan blir här ett exempel som visar på de många dimensionerna som finns i fältarbetet. Frivillighet och förtroende är två viktiga principer i fältarbetet (Andersson B. 2005), samtidigt som fältarbetare har anmälningskyldighet. Att inkludera ungdomen i processen att anmäla blir ett sätt att förhålla sig till lagstadgade skyldigheter såväl som fältarbetets viktiga principer. Att sträva efter att göra ungdomarna delaktiga i sin egen anmälan skulle utifrån Foucault kunna ses som ett sätt att få ungdomarna att delta i sin egen disciplinering, att styra sig själva utifrån rådande lagar (jmf. Nilsson 2008).

6.2 Makten att påverka den enskilde

Jag kommer i detta avsnitt fokusera på den direkta påverkan fältarbetarna har möjlighet till, i mötet med den enskilde. Det rör sig om en påverkan som sker gentemot den enskilde utan att fältarbetaren gått vidare till andra verksamheter. Avsnittet avslutas med att jag går in på ungdomarnas möjligheter till motmakt och motstånd.

6.2.1 Fältarbetares möjligheter att påverka

I intervjun efter en av observationerna frågar jag om hur fältarbetarna tänker kring bemötandet av ungdomar som driver med rasistiska och sexistiska idéer. Efter att informanterna diskuterat hur olika situationer kräver olika förhållningssätt, säger en informant följande:

De bästa situationerna är, tycker jag, när man låter de fortsätta, men man svarar och man pratar, så att de mot slutet av den här situationen eller diskussionen säger ja men nu förstår jag dig på det sättet ja och såhär, alltså att de inte ger upp helt men de fattar ändå hur man tänker och att de ger det en chans typ, det andra tankesättet, då blir det såhär/ Som att man ser hos dem att de tänker till lite, de sitter och funderar, jaha finns det det sättet att tänka. Jag gillar det, det gillar jag bäst, när man lyckas göra en påverkan, fast inte så att man helt kör över dem, och bara nå så är det. Men så att de själva ställer det mot varandra, typ som att det får två tankar i huvudet helt plötsligt/ alltså vad det gäller allt, alla situationer man tycker väldigt mycket, det gillar jag i alla fall, när de får den här tankeställaren (Informant 9)

Informant 9 beskriver här en påverkan som inte handlar om att tala om för ungdomen hur det är, utan som snarare visar på en *möjlighet* att tänka på ett annat sätt. Där ungdomen under samtalet upptäcker två alternativa tankesätt, istället för att bli överkörd. Att inte tala om för ungdomen hur denne ska tycka och tänka utan att genom dialog ge utrymme för fler perspektiv, kan jämföras med den befriande undervisning Freire förespråkar. En undervisning där lärare och elev genom dialog tillsammans reflekterar över och benämner världen. En process som båda parter undervisas genom (Freire 1972).

Vilken möjlighet fältarbetarna anser sig ha att påverka den enskilde varierar. Vissa uttalanden pekar på att fältarbetarna upplever att den möjligheten är stor. Dock kan förutsättningarna se olika ut. En informant säger så här:

Jag skulle säga att det är avgörande vilken relation vi lyckas skapa till ungdomarna, lyckas vi skapa en god relation där de har förtroende för oss, då är våra möjligheter att påverka betydligt större. Sen så får man väl också fundera på i vilken utsträckning vill man/ ska jag sitta där och tala om för ungdomen vad den ska tycka och tänka... (Informant 6)

I uttalandet ovan beskrivs *relationen* utgöra en grundförutsättning för att kunna påverka någon. Foucault (1983) menar att utövandet av pastoralmakt förutsätter kännedom om individens sinne och medvetande. Vilket i sin tur leder till kunskap om individens samvete och även en möjlighet att styra det (Foucault 1983). Informant 6:s uttalande om betydelsen av den relation fältarbetarna skapar till ungdomarna, skulle kunna jämföras med Foucaults betoning av kännedom om individens innersta. Att påverka någon skulle då kunna bli ett sätt att utöva pastoralmakt (jmf. Foucault 1983). I uttalandet ovan uttrycks samtidigt ett visst motstånd mot att ”tala om för ungdomen vad den ska tycka och tänka”.

Det finns även andra faktorer som tas upp i andra delar av materialet. I en intervju beskriver informanterna att det är svårt att påverka någon som är lite äldre eller som kommit långt in i en värld med kriminalitet och droger. Här tas det även upp att hur möjligheten att påverka ser ut beror på *vad* man vill påverka till. I andra delar av materialet så talar fältarbetare om att det finns mycket annat som påverkar, då ungdomarna kan ha andra sammanhang som fyller en stor del av ungdomens liv till skillnad från kontakten med fältarbetaren som endast utgör en liten del. Vidare menar några av informanterna att det ibland kan vara svårt att se vilken påverkan man egentligen gör, att det finns påverkan som inte går att mäta och att det är sällan som man får facit på hur ungdomen i förlängningen påverkats. En informant som beskriver påverkan i det direkta mötet säger så här:

Man får, det är så olika med olika ungdomar, olika nivåer som man påverkar på ibland, ibland kan man tänka att man fick ett bra samtal och så kanske det leder till någonting längre fram i kontakt med någon annan professionell, att man har satt ett frö eller lagt en grund, eller varit något, ett positivt möte som ungdomen kan komma ihåg och att det får räcka för den ungdomen. Men sen så finns det ju ungdomar där man gör större skillnad tänker jag...(Informant 2)

Här beskriver informanten en påverkan som sker på mikronivå i mötet med den enskilde och som handlar om att ungdomen får med sig en erfarenhet av ett positivt möte. En annan informant tar upp att den största påverkan de kan göra kanske är om de lyckas stärka den enskilde så att det skapar ett självförtroende, då det i sin tur är något som får betydelse i hur hjälpt man blir av exempelvis behandlingsinsatser för att komma ur ett missbruk. I materialet tas även upp hur fältarbetarnas närvaro i ungdomsgruppen kan fungera som en dämpande effekt som minskar riskerna för att ungdomarna hamnar i konflikter och slagsmål.

6.2.2 Att stärka den enskilde

I materialet tas flera exempel upp på hur fältarbetarna stärker de ungdomar de möter. Här handlar det exempelvis om att se ungdomarna och bekräfta dem.

Genom att lyssna och bry sig, visar man att de faktiskt är värda något, det är det inte alltid de känner. Att det liksom är en viktig grej för att stärka dem, är man intresserad av dem, då visar man också att de har ett värde tänker jag (Informant 7)

En annan informant säger följande utifrån det faktum att många ungdomar inte har så mycket vuxenkontakter:

...och då att man ändå är någon slags vuxen där som finns och kan prata med dem och stötta dem och peppa dem litegrann och se dem helt enkelt, tycker jag ändå att det är flera stycken man ändå/ inte för att man kanske gör något revolutionerande men det är ändå små steg som ändå gör att de, det går lite bättre eller kanske känner lite mer makt över sin egen situation på något sätt/ eller hjälper dem att prata med sina föräldrar. Alltså det kan ju vara på olika sätt vad de vill ha hjälp med eller vad som är bekymmersamt. Men ändå att vi finns där som lite andra vuxna som verkligen fokuserar på dem och många är ju väldigt sugna på det för de har inte så många vuxna som hinner eller har förmåga (Informant 3)

Informant 7 visar på betydelsen av att visa att ungdomarna har ett värde för att på så sätt stärka dem. Informant 3 beskriver ett stödjande arbetssätt som bidrar till att ungdomarna kan känna lite mer makt över sin situation.

Något som även återkommer i materialet är vikten av att lyssna på ungdomarna, på deras egen berättelse och att ta det på allvar. En informant lyfter upp att det samtidigt är viktigt att inte reagera alltför starkt på dem:

För där kan det ju va också ens verklighet, eller en ungdoms verklighet kan ju vara väldigt mycket, vadå så är det väl för alla, att det är/ där får vi ju också balansera lite för om vi hela tiden reagerar nämen gud det här låter ju helt fruktansvärt alltså - det fungerar ju inte heller för då blir det ju liksom, då blir ju glappet för stort tänker jag också lite, att det blir konstigt för ungdomen som kanske inte reagerar så starkt på det ändå, men att ändå visa att det här är faktiskt allvarligt, inte så att man själv liksom åhh!/ Men vi tycker inte att man ska behöva ha det såhär, det är skit samma hur vanligt det är, om alla dina polare har det såhär också, vi tycker ändå att detta inte är ok...(Informant 5)

Här beskriver informanten vikten av att det inte ska bli ett för stort glapp mellan ungdomarnas och fältarbetarnas verklighetsbeskrivning.

Tengqvist (2007) visar i sitt kapitel i ”Empowerment i teori och praktik” hur omgivningens bemötande både kan begränsa och skapa möjligheter. Förutsättningar för att människors handlingsutrymme ska öka är att det finns en tro på deras värde och deras förmåga, samt en vilja att förändra maktstrukturer. Samtidigt kan människor som av omgivningen bemöts som mindre värda, tappa tron på sitt egenvärde och sin möjlighet att påverka sin situation. De bemötanden informanterna ovan beskriver skulle kunna ses som förhållningssätt som kan påverka ungdomarnas möjligheter att påverka sin situation. Att exempelvis visa att ungdomarna har ett värde, eller stötta dem i sådant som de upplever bekymmersamt skulle kunna få ungdomarna att uppleva ett större handlingsutrymme och mer makt i den egna situationen. Samtidigt betonar Informant 5 vikten av att inte reagera *för* starkt. Freire (1972) beskriver ett ledarskap där lärare och elev genom dialog reflekterar över och benämner världen. Det glapp Informant 5 beskriver kan uppstå när avståndet mellan fältarbetarnas och ungdomarnas bilder av verkligheten blir för stort, skulle kunna visa på att det i det fallet rör

sig om en benämning av ungdomarnas verklighet som utgår från fältarbetarnas kontext (och ej från ungdomarna själva).

6.2.3 Att förmedla kunskap

I materialet visar informanterna på hur kunskap och information om ungdomarnas rättigheter, kan stärka ungdomarna. En informant säger så här:

...Men sen kan det också handla om att stärka dem/ att vi är ofta de, tänker jag som driver på ungdomar, att såhär jamen att det här har ni rätt till eller är ni missnöjda med det här, då kan ni göra såhär alltså på det sättet så kan ju vi guida. Vi kan hjälpa de att överklaga beslut som någon socialsekreterare har tagit och gå med dem till ekonomiskt bistånd/ Alltså på det sättet vara en hjälp tänker jag, att få mer kunskap liksom om hur saker fungerar (Informant 1)

Här visar informanten på hur fältarbetare kan vara en hjälp för ungdomarna att få mer kunskap genom att informera om hur de kan gå tillväga utifrån exempelvis ett missnöje. Även under observationerna såg jag hur kunskap och information kunde vara ett sätt att möta ungdomars missnöje eller frustration över något.

De två fältarbetarna (Informant 10 och Informant 11) står och pratar med tre ungdomar. Jag står lite i bakgrunden men lyssnar intresserat på det som sägs. Efter ett tag upplever jag någon slags frustration hos ungdomarna, de tycker att det finns för lite att göra för dem. Fritidsgården i närheten är för yngre barn, gymmet är riktat till äldre personer och idrottshallen ligger långt borta och är inte för dem. Fältarbetarna svarar och uppmanar, idrottshallen är jättefin, gymmet i närheten verkade bra och fritidsgården är den verkligen bara för yngre? Fältarbetarna berättar att idrottshallar och fritidsgårdar inte byggs med samma pengar och på så sätt inte konkurrerar med varandra. De säger även att ungdomarna kan gå till ungdomsrådet med sina synpunkter, de förklarar var de håller till. Ungdomarna frågar lite om ungdomsrådet och får svar, men ser lite undrande ut. Jag frågar mig om de verkligen har förstått hur de rent praktiskt kan gå tillväga med sina klagomål. Efter ett tag springer en av ungdomarna iväg och en annan springer efter. (fältanteckning)

Här försöker fältarbetarna till en början beredda ungdomarnas uppfattning, genom att visa på möjligheten att exempelvis fritidsgården inte endast är för yngre barn. De informerar även om var de kan gå vidare med sina synpunkter. I den efterföljande intervjun med fältarbetarna beskriver de hur den frustration de möter hos ungdomarna kan handla om olika saker. Dels kan det handla om att de känner sig exkluderade för att pengar inte läggs på verksamheter riktade till dem, dels kan det handla om strukturer i samhället som gör att de känner sig diskriminerade och som att de inte har samma förutsättningar som andra. Att möta orättvisor och skilda förutsättningar är något som återkommer i andra delar av materialet. Följande informant pratar om hur de som fältarbetare kan förhålla sig till dessa.

...Utan att ändå såhär ja ok, nu har du de här förutsättningarna men hur ska vi tänka då och så får man liksom börja i det lilla, men kan du gå på den där skolan för att komma dit/ Alltså man får ju ändå hjälpa dem att se att det finns vissa vägar, och där är ju också en kunskapsfråga för det upplever ju jag att många ungdomar här är så otroligt informationstörstande, att det är väldigt mycket man inte har med sig och där kan ju vi vara till ganska stor hjälp och hjälpa dem att hitta den informationen och sådär (Informant 6)

I ovanstående citat berättar informanten om hur fältarbetarna kan fylla en viktig funktion genom att hjälpa ungdomar som inte har med sig så mycket, att hitta information. Hen visar även hur man får utgå från ”de faktiska förutsättningarna” men att samtidigt hjälpa ungdomarna att se vilket handlingsutrymme de har.

Att bekräfta ungdomarnas upplevelse av skilda förutsättningar och att medverka till att öka deras kunskap om möjliga tillvägagångssätt kan vara ett sätt att verka för ungdomarnas möjligheter att styra sina liv (jmf. Askheim & Starrin 2007).

Vidare menar Foucault att ett kunskapsuttalande förutsätter en maktapparat som legitimerar uttalandet och gör kunskapen nyttig. Han menar vidare att makt/kunskap används för att disciplinera oss till kontrollerbara subjekt (Börjesson & Rehn 2009). Utifrån detta blir informanternas sätt att dela med sig av kunskap och information till ungdomarna ett uttryck för den makt som omgärdar fältarbetet. Det blir en makt som gör kunskapen legitim och värdefull, vilken enligt Foucault används för att kontrollera och disciplinera, i det här fallet ungdomarna (jmf. Börjesson & Rehn 2009). Att informanterna visar på möjliga vägar att gå med sin frustration skulle kunna ses som att disciplinera ungdomarna till att använda sig av tillvägagångssätt som av samhället ses som legitima och accepterade. Ett annat sätt att tillämpa Foucault i detta sammanhang är att se hur informanternas förhållningssätt gör att ungdomarnas kunskap blir större och då kunskap och makt förutsätter varandra, bör även ungdomars makt öka. Här skulle då kunskapen bidra till ett ökat handlingsutrymme för ungdomarna. I utdraget från mina fältanteckningar ovan är det dock oklart för mig hur pass väl informationen till ungdomarna når fram. Om informationen till ungdomarna endast visar på vilka möjligheter det finns, utan att de i praktiken blir tillgängliga för ungdomarna, minskar möjligheten att beredda handlingsutrymmet.

6.2.4 Motmakt och motstånd

Eftersom kontakten med fältarbetarna bygger på frivillighet är avståndstagande en motmakt som ungdomarna kan använda sig av. En informant säger såhär:

Eller ungdomar som vi jättegärna skulle vilja ha kontakt med och jobba med, för att vi är oroliga, men de är väldigt avståndstagande, det går inte/ man har ingenting att gå på, göra anmälan eller sådana saker men att man känner/ man kommer inte in i den gruppen eller de personerna så (Informant 3)

Informanten lyfter fram hur de ibland kan hamna i ett slags mellanläge där de i stunden inte kan göra så mycket då personen inte vill ha kontakt och då den oro de känner inte är tillräcklig för att göra en anmälan. Under denna intervju beskriver informanterna att det de kan göra i ett sådant läge är att avvakta och fortsätta finnas till hands. En annan informant beskriver hur svårigheter att få kontakt med personer som man är orolig för, kan leda till en känsla av maktlöshet. Avståndstagande är en motmakt som en del av ungdomarna använder sig av för att inte ha kontakt med fältarbetarna, men samtidigt finns det exempel på situationer när ungdomarna kanske inte ser det som ett möjligt förhållningssätt. Under en intervju beskrivs en situation där en ungdom under ett samtal med fältarbetarna hade frågat ”får jag gå nu?”. Något som enligt fältarbetaren själv, visar på att ungdomen inte förstått att kontakten var frivillig.

Under observationerna tycker jag mig se en annan typ av motmakt den enskilde kan använda sig av och som handlar om att försöka styra samtalet.

De två fältarbetarna (Informant 8 och Informant 9) och jag befinner oss på en fritidsgård där vi pratar med två ungdomar. Det märks att fältarbetarna känner ungdomarna sedan tidigare. Samtalet tar snabba hopp mellan olika ämnen men ungdomen S återkommer då och då till att säga saker som syftar på att kvinnor ska veta sin plats och inte ha lika mycket makt som män. Jag upplever att S lägger fram ett existerande synsätt, snarare än att redogöra för de egna åsikterna, där dennes uttalanden blir ett sätt att driva med ett sådant synsätt. Fältarbetarna bemöter uttalandena på lite olika sätt: de svarar på S:s frågor, ställer motfrågor, styr över fokuset till någonting annat, samt vänder och vrider på det som sägs på olika sätt. (fältanteckning)

I intervjun efteråt när vi pratar om samtalet, säger en av informanterna såhär:

Men här blir det så konstigt för jag hör ju inte hans ironi, jag fattar ju inte heller allting, jamen är han/ var kommer det här ifrån. Det blev väldigt så, att vi [fältarbetarna] efteråt, båda tänkte att, fan vi tappar grepp/ eller det fanns ingen röd tråd, det fanns ingen såhär, vi visste inte vad det handlade om riktigt, vad var det du ville. För det brukar ändå vara kort så, man skojar i fem minuter och sen så... (Informant 8)

Informanten beskriver en upplevelse av att tappa greppet och att inte förstå vad ungdomen egentligen ville med det som sades.

Foucault menar att det i varje maktrelation finns utrymme för motmakt och motstånd. Vidare är motstånd en kreativ process som är en del av själva utövandet av makten och vars resultat inte går att förutse (Nilsson 2008). Vilket kan tolkas som att det i varje möte i fältarbetet finns utrymme för motmakt. När ungdomarna använder sig av avståndstagande (som Informant 3 beskriver) så kan fältarbetarna uppleva en maktlöshet. Samtidigt innebär det inte att kontakten bryts helt, utan fältarbetarna intar en annan mer avvaktande position. I samtalet med S, upplever fältarbetarna att de tappar kontrollen över samtalet. Samtidigt är de med sättet de bemöter det som sägs i allra högsta grad delaktiga i att forma samtalet. Båda dessa former av motmakt visar på att det handlar om en motmakt som inte alltid får tydliga konsekvenser, utan som snarare blir en del i en process där makt och motmakt genererar varandra.

6.3 Ansvar för att ta det vidare

Följande avsnitt handlar om ansvar för att försöka förändra situationen för den enskilde genom att på olika sätt lyfta in andra verksamheter och instanser. Första delen handlar om hur fältarbetarna använder sig av en möjlighet att ta situationen vidare och andra delen om vilka begränsningar för förändring det finns.

6.3.1 Att länka, föra vidare och företräda

Informanterna berättar om de många faktorer som finns att ta hänsyn till i hur man väljer att agera utifrån den vetskap man har om en viss ungdom, något som leder till att olika bedömningar görs i olika situationer. Det ges bland annat exempel på där fältarbetarna bedömer det vara lämpligast att avvakta med att kontakta föräldrarna till en berusad ungdom. Medan en annan informant (som tidigare beskrivits, se avsnitt 6.1.4 sid. 26) berättar om en situation där hen tycker att de ska anmäla en påverkad ungdom direkt trots att det kan innebära att man kör över ungdomen. På frågan om det finns situationer när fältarbetarna inte väljer att använda sig av makt i form av resurser och befogenheter, svarar en informant:

Jag tror inte man tänker på det sättet. Jag tänker att vi alltid gör en, man gör alltid en bedömning av/ vad som är det rätta inte utifrån om vi har den makten att göra det eller inte, då gör man det för att man tänker att det är det/ Vi har makten att göra olika val, sen så försöker man alltid fatta det rätta valet utifrån vad som är etiskt rätt och vad lagstiftning säger, vad man tror är bäst för ungdomen, så det är väl det som är vägledande, och inte att man väljer att inte använda sig av makten, utan att man använder makten på det sätt som man tror är rätt (Informant 2)

Informanten ovan förklarar att det snarare än att handla om huruvida fältarbetarna använder sig av makt eller inte, handlar om att fältarbetarna har makten att göra olika val att handla utifrån. Uttalandet visar på ett synsätt där makten finns oavsett hur fältarbetaren väljer att

agera. Olika tillvägagångssätt innebär olika sätt att använda sig av makten. Att inte använda sig av befogenheter man har innebär således inte att man *inte* använder makt.

Flera informanter betonade vikten av att på något sätt gå vidare med den information fältarbetarna får i det uppsökande arbetet. Två av informanterna säger såhär:

...jag vill trycka på vikten för oss som fältarbetare att göra någonting med det som vi ser, att det blir ett maktmissbruk på ett sätt att gå runt så i ungdomars miljöer och få till sig saker och inte göra någonting med det. Då tänker jag, ja det är väl det också i linje med den frågan du sa innan, vad kan hända ifall vi missbrukar vår makt. Då tänker jag, att vi har ju makt utifrån att vi ser saker och vi får veta saker, då är det vårt ansvar som fältarbetare och socialarbetare att agera på det. Det vill jag trycka på (Informant 5)

...Det finns ju liksom, många fältgrupper jobbar ju på olika sätt, så är det också, en del jobbar inte så mycket med uppföljningsinsatser, de pratar mest och så gör man inte så mycket med det och då tänker jag, då har man liksom en makt som man inte tar till vara på, där det inte leder till så mycket (Informant 1)

Informant 5 menar att fältarbetarna har ett ansvar att göra något med den information de får i det uppsökande arbetet och att det kan bli maktmissbruk att inte göra det. Informant 1 menar att det uppsökande arbetet inte leder till så mycket om man inte arbetar med uppföljningsinsatser.

Freire (1972) menar att de som förtrycker endast kan visa verklig generositet mot de förtryckta, genom att försöka förändra den orättvisa situation som varit uppkomsten till förtrycket. Detta skulle kunna liknas vid ovanstående informanternas resonemang, där missbruk av makt är att inte göra något med den information fältarbetarna genom deras arbetssätt får till sig. Att endast lyssna på ungdomarna och bemöta dem på plats utan att följa upp det, kommer utifrån Informant 1:s resonemang inte leda till några stora förändringar av ungdomens situation.

Vidare berättade informanter om att ett sätt att påverka ungdomarnas situation kunde vara att förmedla sådant de får insyn i till andra berörda parter eller verksamheter. Det kunde handla om att i skrivelser till politiker beskriva hur det ser ut för de ungdomar de möter, exempelvis situationen kring droger. Det kunde även handla om att berätta för föräldrar eller Socialtjänst om platser som fältarbetarna ser som riskmiljöer.

Ett annat sätt för fältarbetarna att påverka ungdomarnas situation kunde vara att på olika sätt *företräda* ungdomarna. Det kunde exempelvis ske genom att en fältarbetare pratade med en lärare som ungdomen upplevde sig ha behandlats orättvist av, eller att påtala för Socialtjänsten att en ungdom inte får den hjälp som fältarbetarna ansåg den behöva. Dessutom kunde det handla om att ge röst åt ungdomarnas missnöje genom att hjälpa dem lyfta det till högre instans. En informant säger så här:

...Och man kan också, man kan dela med sig av sin makt litegrann till ungdomarna, att man kan vara deras språkrör litegrann, de kanske kan stänga sina huvud blodiga ibland utan att det händer någonting, det kan vara problem i familjen, men om man på något sätt lånar ut sig litegrann till ungdomen och säger det de ändå säger, så ger man ju dem lite makt, så man har ju på något sätt språket och man kan kanalerna litegrann som gör att det kan hända saker... (Informant 2).

I uttalandet ovan har fältarbetarna resurser som ungdomarna kan använda sig av för att få till en förändring de inte lyckas få igång på egen hand. Payne (2008) menar att empowerment inom socialt arbete handlar om att socialarbetaren lånar ut sin makt under en begränsad tid till personerna de arbetar med, i syfte att dessa på sikt ska kunna ta kontrollen över sina liv. Vidare kräver detta att socialarbetaren har tillgång till resurser. I Informant 2:s uttalande ovan är språket och att kunna ”kanalerna” resurser som de som fältarbetare har och som kan bli en hjälp för ungdomarna. Hen pratar här om förändringar som ungdomen själv kämpat för och

där fältarbetaren säger det ”de ändå säger.” Att fältarbetaren lånar ut sin makt till ungdomarna blir här en möjlighet att få till förändringar ungdomen själv önskat. Något som utifrån empowerment syftar till att den enskilde ska kunna ta kontroll över sitt liv (jmf. Payne 2008).

En annan situation när fältarbetare fungerade som företrädare för ungdomarna och som uppstod under mina observationer var denna:

Tidig kväll. Jag följer med de två fältarbetarna (Informant 8 och 9) in till Föreningen T:s lokal. I ett fikarum sitter vuxna och yngre barn och fikar. Fältarbetarna småpratar lite med dessa. Vi går vidare till ett rum längre in i lokalen där yngre barn spelar pingis. Fältarbetarna hälsar och småpratar. Barnen berättar att de är för små för fritidsgården i området. En av de ansvariga i Föreningen T kommer in i rummet. Hen berättar om deras verksamhet och vilka planer de har på förbättringar, riktar sig helt till oss och ej till barnen. Informant 9 förmedlar till barnen vad den ansvarige A säger, när hen hör att A pratar om något de frågat efter, säger också till A att barnen precis undrade detta. A pratar sedan om problem i ett annat område, om ungdomar som bara sitter och hänger och att folk känner sig rädda. Informant 8 lyssnar och svarar att det är tråkigt att det finns sådana föreställningar och berättar vidare att ungdomar och vuxna blir rädda för varandra. Informant 8 vänder och vrider på det som sägs, säger ja men tar upp en annan aspekt, eller säger hur samma sak kan upplevas av ungdomarna. (fältanteckning)

I denna situation möter informanterna en annan vuxen som är ansvarig för en annan verksamhet. Informant 9 förmedlar vad som sägs mellan A och barnen som spelar pingis. På så sätt lyfts de frågor barnen undrade över fram till A och den information A har förmedlas till barnen. Genom att berätta att det är något som barnen undrat över, görs A dessutom uppmärksam på att det är just barnen som undrar och ges på så sätt tillfälle att vända sig direkt till dem. Vidare bemöter Informant 8 A:s kritik av ungdomar som ”sitter och hänger” genom att lyfta fram hur dessa ungdomar skulle kunna uppleva samma situation. Payne (2008) skriver att en form av företräderskap är *representation*, vilket innebär att socialarbetaren agerar enbart utifrån en önskan hos den enskilde och inte utifrån andra motiv om exempelvis vad som är dennes bästa. En annan form är *påverkan* som innebär att socialarbetaren försöker förändra beslut, policies etc. som påverkar den person eller de personer socialarbetaren arbetar med. Det Informant 2 beskriver skulle kunna ses som ett representativt företräderskap. Det informant 8 och 9 gör i den beskrivna situationen skulle möjligen kunna ses som påverkan, där informanterna försöker lyfta fram de pingisspelande barnen perspektiv och de ”hängande” ungdomarnas upplevelse. A är en person som är ansvarig för en verksamhet som berör de personer fältarbetarna möter i sitt arbete. Att påverka den personens uppfattning, kan vara ett sätt att försöka påverka situationen för ungdomarna som finns i området.

6.3.2 Begränsningar uppåt

Samtidigt som informanterna kan beskriva deras möjlighet att påverka situationen för de ungdomar de möter, så finns det även exempel på en känsla av maktlöshet och begränsningar i möjligheten att få till en förändring. I materialet beskrivs hur en del av fältarbetarnas arbete handlar om att länka vidare ungdomar till andra delar av Socialtjänsten och att det kompliceras när fältarbetarna upplever att Socialtjänstens arbete inte motsvarar fältarbetarnas förväntningar. En informant säger såhär:

Ja, socialtjänst... Det är ju svårt det här med anmälan när man ser att ungdomar inte får den hjälpen som de har rätt till. Och att då göra en anmälan och att motivera det för ungdomen, med att nu kommer du få hjälp, det kanske inte är sant, vi gör det för att vi hoppas att du ska få hjälp, alltså det kanske är det, jag vet inte. Vi pratar om det mycket nu liksom, för att det går ju verkligen utför med socialtjänsten och vår roll blir väldigt svår då, för att om vi ska hjälpa ungdomar till socialtjänsten om man säger, men det är inte det skydds nätet som det borde vara, ja då blir det ju svårt, då kanske vi måste jobba på ett annat sätt (Informant 5)

Informant 5 beskriver svårigheten med att motivera för en ungdom att de vill göra en anmälan till Socialtjänsten när de inte vet huruvida anmälan kommer att vara till någon hjälp för ungdomen. Vidare menar informanten att Socialtjänsten inte är det skyddsnet som det borde vara och att det gör fältarbetarnas roll svårare. En annan informant som pratar om de situationer när en anmälan till Socialtjänsten inte resulterar i någonting, säger såhär:

Och för ungdomen är ju vi också socialtjänsten så då blir ju vi också de som inte gör någonting, fast vi kanske har hållit på, men de vet ju inte den [ungdomen] liksom att man bråkat för att nå ni måste göra någonting här, det här är allvarligt och ni måste prioritera kanske och man inte gör det, det är jättefr/ då känner man sig lite maktlös/ att man nästan lurar dem, att försöka, försöka locka för att vi kan hjälpa dig och sen så blir det ändå inte, för att i nästa steg då/ Vi kan ju inte göra så mycket mer än att skapa relationen och kontakten och få dem att va, ja men jag vill ha hjälp liksom, det är ok, man kanske kan lita på socialtjänsten, det kanske finns möjlighet att jag ska kunna få hjälp, och så när det inte blir så, ibland, ja det blir ju så också. Men när det inte blir det då tycker jag det är jättejobbigt alltså för då känner man sig som att man sviker dem... (Informant 3)

Informanten ovan beskriver en känsla av maktlöshet som uppstår när Socialtjänsten inte gör samma bedömning av situationen som fältarbetarna. I citatet visar hen även på det påverkansarbete som kan ligga till grund för att gå vidare till Socialtjänsten, vilket kan handla om att försöka locka ungdomarna med att de kan få hjälp och få dem att våga lita på Socialtjänsten.

Det de två informanterna ovan beskriver skulle kunna ses som en begränsning i möjligheten att utöva pastoralmakt, där socialtjänstens krympande skyddsnet gör det svårare för fältarbetarna att hjälpa ungdomarna till ”det goda livet” (jmf. Järvinen 2002). En anmälan till socialtjänsten kommer nödvändigtvis inte leda till en faktisk förändring för ungdomen. Ett sätt att hantera känslan av maktlöshet kan vara att begränsa sitt eget ansvar:

Sen så, och då kommer vi in lite på vad vi var inne på förut, vår påverkansroll uppåt, utåt, den kanske är ganska liten och där kan man känna sig maktlös då helt plötsligt. Men att man får begränsa sitt eget ansvar, har vi gjort det vi kan göra, så har vi gjort det och så får man liksom vara nöjd med det, så att man inte hamnar i någon form av depression hela tiden (Informant 4)

Här visar informanten på ett ansvar som sträcker sig till fältarbetarnas arbete och inte handlar om vad de slutliga konsekvenserna för ungdomen blir. Vidare menar informanten att fältarbetarnas påverkansroll uppåt och utåt är ganska liten.

Den maktlöshet informanterna upplever gentemot socialtjänsten kan förutom att ses som en begränsning av pastoralmakt, även ses som ett hinder i strävan att ge ungdomarna mer kontroll över sina liv. Att se att det finns en möjlighet att använda sig av socialtjänstens resurser och stöd, samt att välja att försöka få tillgång till dessa – skulle kunna fungera som en utvidgning av den enskildes handlingsutrymme, där ungdomen får syn på ett ytterligare tillvägagångssätt (jmf. Askheim & Starrin 2007). Om resultatet blir att ungdomen ändå inte blir hjälpt, kan dock handlingsutrymmet knappast sägas ha ökat.

7. Sammanfattande diskussion

Mitt syfte med denna studie har varit att undersöka på vilka sätt fältarbetare kan använda sig av och resonera kring den makt de har i relation till den enskilde. För att besvara mitt syfte har jag tagit hjälp av följande frågeställningar: Vilken makt upplever fältarbetare att de har att påverka den enskilde? Hur talar fältarbetare om empowermentbaserade strategier? Hur

reflekterar fältarbetare över den makt de har? Hur framställs makten i förhållande till ungdomarna?

Som teoretisk ingång har jag främst använt mig av Foucaults idéer, vilka jag kompletterat med delar av Freires tankar samt Empowerment. De delar av Foucaults syn på maktperspektiv som jag utgått från, har varit ett användbart verktyg. Detta då Foucault ser på makt som något som finns i alla relationer, som något som kan omformas och som kan fylla många olika funktioner, har det gjort det möjligt att se hur makten som framkommer i materialet inte är något statiskt och slutgiltigt. Jag har strävat efter att använda mig av primärkällor, med då Foucaults teorier varit svåra att greppa har jag utifrån uppsatsens omfång till stor del fått använda mig av sekundära källor.

Resultatet visar på att fältarbetarna utövar en pastoralmakt som de låter framträda på olika sätt under olika omständigheter. Att fältarbetarna tonar ned makten, beskrivs som en förutsättning för att exempelvis få till möten. I de situationer som fältarbetarna väljer att tydliggöra makten, framhåller de makten som en möjlighet för ungdomarna, som en hjälp för den enskilde. I en kontakt eller relation är nedtoningen såväl som tydliggörandet viktiga delar. Här framgår att det inte alltid är helt okomplicerat att förena dessa delar.

Ett annat resultat tyder på att fältarbetets många dimensioner och aspekter gör att det finns situationer där fältarbetarna hamnar i en slags mellanposition där de inte har makt att agera. Det kan handla om att fältarbetarna inte har möjlighet att arbeta med en ungdom som inte själv vill och där det inte är tillräckligt allvarligt för att göra en anmälan till socialtjänsten. Här är det frivilligheten som sätter gränser för fältarbetarnas makt, vilket ger utrymme till ungdomarnas motmakt. En annan slags mellanposition fältarbetarna kan befinna sig i, är då de utifrån den enskildes önskan, vänder sig till socialtjänsten men då detta inte leder till någon förändring för ungdomen. Här är det socialtjänstens resurser och arbete som avgränsar fältarbetarnas möjligheter att försöka få till stånd en förändring.

Fortsättningsvis visar fältarbetarna i studien på ett arbetssätt där de genom att stärka, stödja, ge kunskap etc. försöker vidga ungdomarnas handlingsutrymme. Ytterligare ett sätt att göra detta är att få ungdomarna att se att det finns fler möjliga tillvägagångssätt, där ett sådant kan vara att anmäla till socialtjänsten. När kunskapen inte går fram till den enskilde eller då en anmälan inte får några konsekvenser, begränsas försöken att vidga handlingsutrymmet. Ungdomarnas bemäktigas här inte, utan har enbart fått vetskap om av samhället legitima sätt att gå tillväga. Något som jag tolkar kan få en disciplinerande effekt.

Något annat jag finner intressant är hur fältarbetarna positionerar sig gentemot andra socialarbetare, där fältarbetarna blir de snälla fältarbetarna, vars makt ungdomarna kan ta hjälp av och som använder sina skyldigheter för ungdomarnas skull. Fältarbetarna gör sin makt till en ofarlig makt.

Slutligen vill jag lyfta att av den tidigare forskning jag kunnat hitta så är ämnet inte särskilt utforskat. Här skulle ett viktigt bidrag kunna vara att undersöka hur ungdomarna upplever mötet med fältarbetarna och hur de ser på makt utifrån det. Ett annat område som berördes i min studie och som skulle kunna undersökas vidare är hur fältarbetarna ser på sin makt och position i förhållande till (övriga) Socialtjänsten. Överhuvudtaget tror jag det är viktigt att fortsätta utforska hur man inom det förebyggande sociala arbetet använder sig av makt, så att vi inte förringar något som enligt Foucault (2002), alltid finns.

8. Referenser

- Ander, B.(2005) Att komma för tidigt – förebyggande ungdomsarbete. I: B. Ander, M. Andersson, K. Jordevik & A. Leisti (red.), *Möten i mellanrummet. Socialt förebyggande arbete med ungdomar* (s.13-23). Stockholm: Gothia
- Andersson, B.(2005) Fältarbete - en brokig kontinuitet. I: B. Ander, M. Andersson, K. Jordevik & A. Leisti (red.), *Möten i mellanrummet. Socialt förebyggande arbete med ungdomar* (s.24-45). Stockholm: Gothia
- Andersson, B. (2006) Ungdomar och offentligt liv. I: B. Erdal (red.), *Ute – inne. Oppsøkende sosialt arbeid med ungdom* (s. 46-70). Oslo: Gyldendal akademisk
- Andersson, B. (2010) *Erfarenheter av uppsökande arbete med vuxna och unga vuxna. En rapport baserad på fem forskningscirklar om uppsökande arbete.*, Göteborg: FoU i Väst/GR
- Andersson, B. (2011) "Finding ways to the hard to reach—considerations on the content and concept of outreach work", *European Journal of Social Work*, DOI:10.1080/13691457.2011.618118
- Andersson, M. (2005) Trötta fötter och svåra frågor – om uppsökande arbete bland ungdomar. I: B. Ander, M. Andersson, K. Jordevik & A. Leisti (red.), *Möten i mellanrummet. Socialt förebyggande arbete med ungdomar* (s.46-68). Stockholm: Gothia
- Askheim, O. P. (2007) Empowerment – olika infallsvinklar. I: O. P. Askheim & B. Starrin (red.), *Empowerment i teori och praktik* (s.18-32). Malmö: Gleerup
- Askheim O. P. & Starrin B (2007) Utmaningar inom socialt arbete I: O. P. Askheim & B. Starrin (red.), *Empowerment i teori och praktik* (s.206-217). Malmö: Gleerup
- Braye, S. & Preston-Shoot, M. (1999) "Accountability, Administrative Law and Social Work Practice: Redressing or Reinforcing the Power Imbalance?", *The Journal of Social Welfare & Family Law*, 21, 3, 235-256.
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber
- Börjesson, M. & Rehn, A. (2009) *Makt*. Stockholm: Liber
- De los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber
- Erdal, B. (red.), (2006) *Ute – inne. Oppsøkende sosialt arbeid med ungdom*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Fangen K. (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber
- Foucault, M (1983) The subject and power. I: H. L. Dreyfus & P. Rabinow, *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: The university of Chicago Press

- Foucault, M. (1986) Makt och upplysning. I: M. Löfgren & A. Molander (red.), *Postmoderna tider* (s.173-196). Stockholm: Nordstedts
- Foucault, M (2002) *Sexualitetens historia. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos
- Foucault, M. (2003) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv
- Freire, P. (1972) *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummesson
- Järvinen, M. (2002) Hjälpens universum – ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I: A. Meeuwisse & H. Swärd (red.), *Perspektiv på sociala problem* (s.253-273). Stockholm: Natur och kultur
- Järvinen, M., Elm Larsen, J. & Mortensen, N.(red.) (2005) *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag
- Klyve, A. & Pedersen, H (2005) Oppsøkende sosialt arbeid i Norge før og nå. En historisk overblikk, med samfunnsmessige og geografiske sideblikk. I: B. Erdal (red.), *Ute – inne. Oppsøkende sosialt arbeid med ungdom* (s. 22-45). Oslo: Gyldendal akademisk
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitative forskningsintervjuen*. Lund: Studentlitteratur
- Larsson, S. (2005) Kvalitativ metod, en introduktion. I: S. Larsson, J. Lilja & K. Mannheimer (red.), *Forskningsmetoder i socialt arbete* (s. 91-128) Lund: Studentlitteratur
- Losberg, E. & Ottosson, L. (2011) *En fika på vägen till ett (mer) självständigt liv? Empowermentprocesser på ett aktivitetshus*. Göteborgs universitet
- Molin P. (2005) Med lagen på sin sida - det förebyggande arbetet enligt lagboken. I: B. Ander, M. Andersson, K. Jordevik & A. Leisti (red.), *Möten i mellanrummet. Socialt förebyggande arbete med ungdomar* (s.152-164). Stockholm: Gothia
- Nilsson, R. (2008) *Foucault. En introduktion*. Malmö: Égalité
- Payne, M (2008) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och kultur
- Riksförbundet för Fältarbete (1997). *Socialt fältarbete - en definition* (elektronisk).
>http://www.faltarbete.se/sites/all/usr/files/socialt_faltarbete_definition.pdf< (2013-08-03)
- Riksförbundet för Fältarbete (2010) *Fältarbete och forskning. En sammanställning av forskning som gjorts på fältarbete i Sverige* (elektronisk).
>http://www.faltarbete.se/sites/default/files/faltarbete_och_forskning_-_rif_2010-1.pdf< (2013-08-03)
- Riksförbundet för Fältarbete (2010) *Fältarbete och Forskning - en sammanställning av forskning som gjorts på fältarbete i Sverige*.
- Sahlin, I. (1992) *Ungdomsprojekt. Retorik och praktik*. Stockholm: BRÅ
- Smith, R. (2008) *Social work and power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

SOU:1994:139 *Ny socialtjänstlag – huvudbetänkande av socialtjänstkommittén*. Stockholm: Fritzes

Sundkvist, M. & Astemo, K (2009) *Klienten ä(ge)r problemet. En diskursanalys om socionomstudenters beskrivningar av klienter*. Göteborgs universitet

Svensson, K., Johnsson, E. & Laanemets, L. (2008). *Handlingsutrymme – utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och kultur

Swärd, H. & Starrin, B. (2006) Makt och socialt arbete. I: A.Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (red.), *Socialt arbete. En grundbok* (s.248-264). Stockholm: Natur och kultur

Pedersen, H (2011) *Oppfølgingsarbeid i oppsøkende tjenester - en diskursanalytisk tilnærming*. Oslo: Høgskolen i Oslo

Tam, H.L. (2012) “A discourse and practice gap in working with youth-at-disadvantage in the outreach social work service in Hong Kong”, *Children and Youth Services Review*, 34, 1570–1580

Tengqvist, A. (2007) Att begränsa eller skapa möjligheter I: O. P. Askheim & B. Starrin (red.), *Empowerment i teori och praktik* (s.206-217). Malmö: Gleerup

Villadsen af, K. (2003) Det sociale arbejde som befrielse. I: M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.) (2003) *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag

Watt Bolsen, M (2007) *Kvalitativa analyser. Forskningsprocess, människa, samhälle*. Malmö: Gleerups

Yum, S.N.S. (2006) Exploring Emancipatory Youth Work: The Case of Hong Kong Outreach Workers, *International Social Work*, 49, 4, 471-481.

Yum, S.N.S. (2007) Analyzing Hong Kong outreach worker identity: associated discourses and power mechanisms, *International journal of adolescence and youth*, 13, 4, 311-326.

9. Bilagor

Bilaga 1: Intervjuguide

Introduktion

- Uppsatsens syfte (använder och resonerar kring makt)
- Informerat samtycke/ etiska aspekter
- Ramar för intervjun

Tema 1: Makt som begrepp

- Vad tänker ni på när ni hör ordet makt?
- Vad betyder makt? Hur skulle ni definiera ordet?
- Vad betyder makt i det uppsökande arbetet?
- Hur hanterar ni detta?
-

Tema 2: Empowerment

- Hur gör ni för att stärka de ungdomar ni möter?
- Vilken möjlighet upplever ni er ha att ge ungdomarna mer makt?
- Hur gör ni för att försöka ge ungdomarna mer makt?

Tema 3: Makt att påverka och motivera

- Vilken möjlighet tycker ni att ni har att påverka de ungdomar ni möter (i det uppsökande arbetet)? Hur gör ni för att påverka ungdomarna?
- I vilka situationer tycker ni att ni har ett ansvar att försöka påverka någon?
- I vilka situationer tycker ni att det är lämpligt att försöka motivera den enskilde? Hur försöker ni motivera någon?

Tema 4: Eventuella risker med den egna makten

- Finns det några risker med makt? Vilka i så fall?
- Vid vilka tillfällen/situationer blir makten i så fall en risk?
- Hur gör ni för att undvika detta?

Tema 5: Att inte använda sin makt

- Finns det situationer som ni väljer att inte använda den makt ni har? Vilka i så fall?
- Hur kommer det sig att ni väljer att göra så?
- Finns det situationer där ni upplever att det är svårt att använda makt? Vilka i så fall?
- Hur hanterar ni dessa?

Tema 6: Anmälningsskyldighet

- Hur tänker ni kring er skyldighet att anmäla?
- Hur förhåller ni er till den skyldigheten?

Avslutning

- Är det något ni vill tillägga? Något ni vill att jag tar med mig?
- Runda: samtliga ges möjlighet att dela med sig av tankar som kommit upp under samtalet.

Bilaga 2: Observationsfrågor

Under observationen

Hur ser miljön ut?

- Vad händer här?
- Vilka är här?
- Stämningar?

När väljer fältarbetaren att försöka påverka den enskilde?

- Hur görs detta?
- Vad blir konsekvenserna för den enskilde?

I vilka situationer griper fältarbetaren in?

- Hur görs detta?
- Vilken blir responsen?

När låter fältarbetaren enskildas ageranden/ uttalanden passera?

När synliggörs fältarbetarens makt och auktoritet?

- På vilka sätt?
- Av vem?

När uppstår dilemman?

- Hur hanteras dessa?

Bilaga 3: Informerat samtycke

Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete

Informerat samtycke

Jag heter Lisa Mattsson och är socionomstudent på Göteborgs universitet. Jag skriver C-uppsats om hur man som fältarbetare kan resonera kring och använda sig av den makt man har i relation till den enskilde.

Deltagande observationer

Under observationerna är det fältarbetaren och dennes handlande som är i fokus. När längre möten med ungdomar uppstår, kommer jag endast finnas med om samtliga närvarande ger sitt informerade samtycke. Under observationerna kommer jag att göra minnesanteckningar.

Intervjuer

Intervjuerna kommer att göras enskilt eller i grupp. Intervjuerna kommer att spelas in och transkriberas.

Informantens rättigheter

- Den insamlade informationen från deltagande observationerna och intervjuerna kommer att förvaras så att ingen obehörig får tillgång till dem. Den information som framkommer om enskilda personer kommer endast att användas i detta sammanhang.
- Medverkan är anonym. Inga namn eller andra detaljer som kan koppas till informanterna kommer att användas i studien.
- Medverkan i studien är frivillig. Du som informant kan när som helst under studiens gång välja att avbryta din medverkan utan att ange skäl till detta.
- Informanterna kommer att ges möjlighet att ta del av den färdiga uppsatsen. Vid önskemål, finns möjlighet för arbetsgruppen att få en muntlig redogörelse/ vidare samtal om undersökningen och dess resultat.

Hör gärna av dig vid frågor eller funderingar!